

TAAR FERENC

Láng és tövis

(Szabálytalan riport, két részben)

Mottó:

„Itt másképpen születtek, és másképpen haltak meg az emberek.”

I. RÉSZ

Nyitott, üres színpad fogadja a nézőket. Mindössze félkörben elhelyezett széksorok láthatók a színen. Itt ülnek és várakoznak majd a színészek és a statiszták, amíg rájuk kerül a sor a színpadi cselekmény során. A háttér: egyetlen nagyméretű vetítövászón, amelyre a megfelelő képeket vetítik majd. Hagyományos értelemben vett díszlet és jelmez nincsen. A szükséghez mérten néhány jellemző és legszükségesebb bútordarab áll rendelkezésre csupán. A színészek – akik általában több szerepet is eljátszanak – egy-egy sapkával, kendővel, jellemző ruhadarabbal, esetleg némi kellékkel, parókéval a nyílt színen váltanak át külsőleg is az egyik szerepből a másikba, helyesebben egyik figurából a másikba. A néző számára is kulcs ez annak megértéséhez, hogy amit lát, az nem a valóság reprodukálása, hanem játék, színpadi megjelenítés. Az előadás a színházi gongütéssel és a nézőtéri fények fokozatos kioltásával kezdődik. Fénnyel megvilágítva az író jelenik meg a színen. Könnyű nyári ruhában van. Lassan előre jön. Megvárja, amíg a nézőtér elcsendesedik.

ÍRÓ: (a vásznon Salgótarján panoráma képe jelenik meg, alatta a szöveg: „Salgótarján 50 éve város”. Az író közvetlenül a közönséghez fordul)

Jó estét kívánok. Engedjék meg, hogy szeretettel köszöntsem önöket, mint e darab írója. És köszöntöm önöket színészeink nevében is, akik ma este a színpadon személyesítik meg azokat, akikkel az anyaggyűjtés során találkoztam, és akik valószínűleg itt ülnek most a nézőtéren. És azokat is, akik nem lehetnek itt, mert meghaltak már. Az élő személyek nevét megváltoztattam részint tapintatból, részint alkotó szükségből, mivel több személyt vontam össze egy-egy alakba. Ennek megfelelően színészeink mindegyike több szerepet is játszik majd. Amit önök itt látni fognak, nem a valóság kopírozása, hanem színpadi megjelenítése csupán, ha úgy tetszik: játék! (hangsúlyal) De: nem akármilyen játék. Mert itt ma este történelmet idézünk. Méghozzá szemtanúk előtt. Nem hazudhatunk egymásnak. Önökről – sőt, talán: mindannyiánkról – szól ez a szokatlan játék. Miért szokatlan? . . . Az idegen keveset tud Salgótarjánról. Magam is így voltam vele. Kevesen ismerik új arcát és belső karakterét. Ezt próbáltam én megkeresni. Nem állítom, hogy meg is találtam. De mélyebben megismertem a várost. És bizonyos voltam abban, hogy jubileumát ünnepelni igazán méltóan csak a valóság lelkesítő – bár néha ellentmondásos – tényeinek őszinte megmutatásával lehetséges.

(Váratlanul, az emelkedett pillanatban megjelenik a színen egy kisiú, madzagon autót húz maga után. Ez a kedves, derűs színfolt arra kell, hogy feloldja a némileg merev ünnepélyességet, és már most beavassa a nézőt a játék stílusába. Az író

Salgótarján várossá alakulásának 50. évfordulója tiszteletére írta a szerző

odalép a gyerekekhez, miközben a közönségtől elnézést kér) ...Már bocsánatot kerek ...ő még nem színész... nem tudja a végszót! (megsímogatja a gyerek fejét) Józsika! Te majd később jössz. Jó? Majd én szólok! (kitessékeli a gyereket. Az egész a váratlanság, a véletlen benyomását kell, hogy keltse. S ezek után folytatja az író) Nem valamilyen szabályos színdarabot látnak majd önök. Nem is ez volt a célom. Inkább őszinte vallomás arról: hogyan ismertem meg sokféle embert, sorsot, amelyen átzuhogott a történelem. Hogyan élt, halt, küzdött, munkálkodott e város népe, amely méltó arra, hogy tisztelegjünk előtte ...

(megjelenik Hanák, elegáns, sötét ruhában. Az író nagy örömmel üdvözlí, meleg kézfogással)

Jó estét, Hanák elvtárs! Hogy van?

HANÁK: Én jól, de ... **maga?** Na, hogy sikerült megírni?

ÍRÓ: Hát... majd meglátja. Mi újság? Hogy van a fia?

HANÁK: Jobban.

ÍRÓ: Hálistennek! Mondtam én, hogy majd rendbejön. Mi van Imre bácsival, meg Gáspár bácsival?

HANÁK: Ők is itt vannak valahol.

ÍRÓ: Hogy elszaladt az a néhány hónap! Emlékszik, amikor először találkoztunk?

HANÁK: Hát hogyan emlékeznek! Még a napot is tudom: június 17! Dögmeleg volt. Maga aznap érkezett ...

(Most megelevenedik az emlék. Elsötétül a szín. Gépzene hallatszik, valamilyen divatos, kellemes slágert játszik. Közben az utca zaja. Miközben a színpad változik, még halljuk az író utolsó mondatait)

ÍRÓ: ... Igen ... akkor érkeztem, ... ismerkedtem, nézelődtem ... A házak formáit ... az élet mindennapos medrét ... az emberek arcát figyeltem ... jóformán senkit sem ismerek ... Egy kocsmá előtt emberek söröztek ... valamit kérdeztem tőlük ... de ez csak ürügy volt ... ismerkedni akartam ...

(a zene néhány pillanatra felerősödik, majd a beszéd alá halkul. Az író a szín baloldalán állókhoz lép. Ott Hanák, Kutas és Szabó állnak, cigarettáznak, kezükben söröskriglivel. Kora este van.)

Bocsánatot kérek ... Merre találok azt a házat, ahol kimondták a várossá alakulást? (hozzátetszi magyarázólag) ... szeretném lefényképezni ...

1. FÉRFI: (zömök, erős testalkatú, ötven körüli. Mutatja az irányt) Menjen fölfelé egyenest, a sorompónál forduljon jobbra. Tábla is van rajta.

ÍRÓ: Köszönöm.

(pillanatnyi szünet. A három férfi most „megméri” az idegent: ki lehet, mit akarhat?)

1. FÉRFI: Maga debreceni ugye?

ÍRÓ: (meglepődve) Honnan tudja?

1. FÉRFI: A beszédjéről.

ÍRÓ: (örül, hogy beszédbe elegyedhet) Érdekes ... mi is így vagyunk magukkal ...

2. FÉRFI: (Testes, jóízű, természetes, barátságos ember) ... Mondja csak ki nyugodtan, hogy a **palócokkal** Nem sértődünk mi meg.

1. FÉRFI: Valamikor ott katonáskodtam ... Megvan még a Kisállomás? A Hullaház? De jó kis kocsmá volt!

ÍRÓ: Már régen nincs meg.

1. FÉRFI: De sokszor berúgtam ott! ... Jó nők is voltak.

3. FÉRFI: (Keszeg kis öreg ember, nagy siltes sapkában, amelyet a legforróbb nyárban is a fején tart) Mi járatban mi felénk? ... Hivatalos?

ÍRÓ: Mondjuk: félhivatalos! ... Ismerkedem a várossal ... Szép! A sok új ház! ... Ez a központ gyönyörű!

1. FÉRFI: Nézze meg pár év múlva! Főiskolánk, vásárcsarnok, lakások! Készen vannak a tervek.

ÍRÓ: Maga ilyen jól ismeri?

2. FÉRFI: Pali? ... Benne van a tanácsban.

3. FÉRFI: (hirtelen) Most jut eszembe: Nem ismeri véletlenül Tóth Mihályt Debrecenben?

2. FÉRFI: Tényleg!

ÍRÓ: Egyet ismerek. Egy veteránt.

2. FÉRFI: Eppen az az! Tóth Miska!

ÍRÓ: Maguk honnan ismerik?

3. FÉRFI: Még negyvenötéből. Őt küldték ki Debrecenből, hogy segítsen itt megalakítani a pártot... Hogy van?

IRÓ: Jól. Nemrég találkoztam vele.

2. FÉRFI: Mondja meg, hogy üdvözli Kutas Imre. Biztosan emlékszik.

3. FÉRFI: Meg Szabó Gáspár... ő is vasas volt.

2. FÉRFI: (Ugratva, Szabóra mutat, a keszeg termetére célozva) Mert ez is egy vasas! Úgy nézzen rá!

IRÓ: Hanem, ha megengedik... Adorján Béla vagyok...

1. FÉRFI: Hanák Pál (sorban kezét fognak)

SZABÓ: Mi a foglalkozása, ha szabad kérdeznem? Fényképész?

IRÓ: Nem. Ez csak olyan hobby.

KUTAS: Látja, még szerencséje is van. Itt van a város keresztmetszete, csak egy ZIM-es hiányzik. (Hanákra) Ez bányász, (Szabóra) Ez vasas... én meg üveges.

IRÓ: Nem is gondolják, mennyire örülök... Már azon törtem a fejem, kit kellene megkérni...? Aki ismerős itt...

SZABÓ: (Váratlanul kivágja, mint egy adut) Ujságíró! Igaz? Kitaláltam!

KUTAS: (komoly képpel) Nem!... Mert ő a ...tirimókus! Nem látod? (nagy nevetés)

SZABÓ: (sértődött) Játsszál mással, jó?

KUTAS: Jó... Fizess még egy kört!... Az elvtársnak is.

IRÓ: (elhárítja) Köszönöm, nem iszom.

KUTAS: Ezt még megisszuk, aztán nyomás, haza! Egészségetekre! (isznak) Szívesen segítünk, ha gondolja!

SZABÓ: (morcosan kikapkodja kezükből a poharat és kimegy)

KUTAS: (kifújja a füstöt) Debrecenben is ilyen meleg van?

IRÓ: Még melegebb!

HANÁK: Ez így van! A Nyúlason gyakorlatoztunk. Szakadt rólunk a víz!

KUTAS: Szeretik még a jó hurkát, kolbászt?

IRÓ: Ismeri?

HANÁK: Ott lakott az anyósa.

KUTAS: Micsoda abált szalonnákat küldött!

IRÓ: Az állomástól a Nagytemplomig hat helyen is mérik!

(megjelenik Szabó a korsókkal, kiosztja)

KUTAS: Ezt még megisszuk, aztán nyomás, haza! Egészségetekre! (isznak) Szívesen segítünk, ha gondolja!

SZABÓ: (még mindig találgatva az idegen kiletét) Biztosan a rádiótól van. Igaz?

KUTAS: Hát persze! Na végre, csakhogy kitaláltad! Ő a Moha bácsi, a törpe (nevetnek)

IRÓ: Tanár vagyok... néprajzzal is foglalkozom...

HANÁK: Tanár? Hát ezt itt ne nagyon emlegesse!

IRÓ: Nem szeretik a tanárokat?

HANÁK: Csak úgy mondom...

KUTAS: Szállás van?

IRÓ: Igen, az a fehér, új épület! (kezével mutatja)

KUTAS: Megyünk, fiúk?... (kezetyűjt) Hát, érezze jól magát, Tarjában... ha valami kell, csak szóljon.

SZABÓ: Ha akarja, megmutatom azt a házat, arra lakom, Amerikában...

IRÓ: Hol?

SZABÓ: Amerikában... Így hívják azt a részt... Nem jön?

IRÓ: (Hanákhoz) Maradjon még egy percig... szeretnék valamit kérdezni magától... (elkezel Szabóval is, a két férfi kimegy) ...Mondja már... mért ne emlegessem, hogy tanár vagyok?

HANÁK: Ó, csak úgy mondtam... ne vegye komolyan... Tréfa...

IRÓ: Komolyan kérdezem.

HANÁK: Nem fontos.

IRÓ: Nekem nagyon is... Idehallgasson! Magának elárulom... szindarabot írok. Ahhoz gyűjtök anyagot... sok emberrel szeretnék beszélgetni... Ezért fontos nekem!

HANÁK: (érdeklődve) Szindarabot ír? Kinek?

IRÓ: Tarjánnak. A jubileumra... Valami előítélet?

HANÁK: (pillanatnyi habozás után) ...Olyasmi... Van itt egy bányászból lett doktor... egyébként besorolták az értelmiségi kategóriába, és nem vették fel a gyereket az egyetemre, nehogy rontsa a szociális összetételt!?! ... Szóval ezt az embert küldték egy üzembe, párnapra. Nem fogadták. „Ha doktor, már nem lehet jó!” – mondták. Másik előadót kértek... Persze, nem általános...

ÍRÓ: Mit tanácsol hol kezdjem el?

HANÁK: A veteránoknál.

ÍRÓ: Sajnos nem ismerek senkit.

HANÁK: Majd segíték.

ÍRÓ: Nagyon köszönöm.

HANÁK: Találkozzunk, mondjuk holnap tízkor. Jó?

ÍRÓ: Dehát maga, ráér tízkor?

HANÁK: Időmilliomos vagyok.

ÍRÓ: Szabadságon?

HANÁK: Nyugdíjban.

ÍRÓ: Ne tréfáljon! Velem egyidős lehet. Rökkantsági?

HANÁK: Majd elmagyarázom... Tehát holnap, tízkor. Majd érte megyek. Vizontlátásra. (kezet ráznak)

ÍRÓ: (emlékezve, már ismét a jelenben) Hát így kezdődött.

HANÁK: Elszaladt ez a félév!

ÍRÓ: Bevallom magának utólag: tele voltam szorongással. Ismeri azt az állapotot, amikor az ember nekifog egy ismeretlen valaminek és minden idegszálával próbálja kikapogtatni. És az volt a legnehezebb, hogy nem az események krónikáját akartam újra végigpergetni, hanem, az **embert** kerestem: hogyan épült **benne** ez a város, ötven év alatt. A **lelkekben!** ... Tudja, milyen csodálatos az ilyen várakozással teli állapot? És most itt vagyok, újra!

HANÁK: Hát akkor lássuk, mi lett belőle! (kezét nyújtja)

ÍRÓ: Ne menjen el!... Másnap tíz óra! Maga jön értem. A kezében egy újság... Emlékszik?

HANÁK: Igen.

ÍRÓ: (átad neki egy újságot) Tessék! Itt kezdődik a színdarab.

HANÁK: Nem értem. (zavarban van)

ÍRÓ: (bátorítva) No, emlékszik, mivel jött?

HANÁK: (belemegy a játékba) Igen: ... azt kérdeztem magától: akar látni egy szép embert?

ÍRÓ: Igen. Tessék! Ahogyan volt!

HANÁK: (most már benne a játékban) De előbb maga egy gyerekkel beszélgetett.

ÍRÓ: Igaza van! (kiszól) Józsika! (bejön a kisfiú, maga után húzva a játékot. Leguggol melléje) Téged hogy hívnak?

GYEREK: Józsika.

ÍRÓ: Nagyszerű. Hány éves vagy?

GYEREK: Öt. De már elmúltam.

ÍRÓ: Szereted a fagyit? (pénzt nyom a gyerek zsebébe, és „barackot” a fejére. A gyerek vidáman kiszalad.)

HANÁK: Hát maga?

ÍRÓ: Új barátom.

HANÁK: (mutatva az újságot) Akar látni egy szép embert? Itt a képem az újságban. (a vásznon is megjelenik. Hanák egy csoport közepén áll, komikus arckifejezéssel.) Egy küldöttséggel jártam a várost... (elteszí az újságot) A gyárakat nézze meg okvetlenül! Anélkül Tarjánról nem lehet írni!... Itt van például a nagyhírű acélgyár az üvegyár, a tűzhelygyár, meg a többi!... Bányát itt már nem láthat...

ÍRÓ: Most hová visz?

HANÁK: (az órájára pillant) Megvárjuk Bakó elvtársat... Tizenkilences századparancsnok volt az öreg... beszerveztem magának.

ÍRÓ: Igazán nagyon köszönöm.

HANÁK: Hagy aludt?

ÍRÓ: Jól. Csak a légkalapács kezdte el hajnalban.

HANÁK: Mi már észre sem vesszük.

ÍRÓ: (miután rágyújtottak) Árulja már el, hogyan lett nyugdíjas?

HANÁK: (egyszerűen) Megszűnt a bánya.

ÍRÓ: (látva a másik elkomorodott arcát, együttérzéssel) Értem.

HANÁK: (csendesesen) Dehogyan érti! (sóhajt, lepercegetti a gyűrűsújjával a hamut. Vallomás-szerűen:) A bányász mindennap úgy szállt le, hogy nem tudta, este feljön-e?... Egy évszázad óta. Három generáció kelt, feküdt ahogy a bánya kívánta... Az ember megéri az eszével... Így kellett lennie... Gyenge szén, ráfizetéses!... De gondolja csak el, egy napon a csapat feljön, mint máskor, leteszi a szerszámot és... vége! Nincs tovább!... Az öregebbje sirt... (őszintén) Tudja, az a nagyobb baj, hogy valahogy otthon is megbomlott az élet... Még most is felriadok hajnalban: nem kések el?... Nem lelem a helyem azóta. Térfergek... Társadalmi munkám van, özön... mégis úgy érzem, felesleges vagyok... Hogy is tudná ezt megérteni?... Na, de hagyjuk ezt. Ne írjon erről.

ÍRÓ: Miért? Nagyon is emberi!

HANÁK: Nem érdemes felpiszkálni... Hadd menjen az élet a maga útján!... Sokat elhelyeztek, a fiatalabbja elment más bányába, sok meg nyugdíjba, szóval a kenyér megmaradt. Ez a lényeg. Hogy belül mi van? Nem érdekes. Senki nem kéri azt számon magától!

(bejön a színre Bakó Béla. Középmagas, vékony, idősebb, de még élénkmozgású ember)

ÍRÓ: (magában) Ő a legendás parancsnok?

BAKÓ: (kézfogás közben) Sose voltam valami katonás. Az egyenruhában is csak tanító maradtam!... Nézzünk körül a környéken, ahol a harcok voltak!

(a most következő jelenet alatt a színhelyek változását a vetített képek jelzik, és némi helyváltoztatás a színpadon. Az új benyomások frissen, pergően következnek. Bakó mutatja)

Ez itt a Karancs.

ÍRÓ: (kiszól) Kérem a képet! (a vásznon a Karancs képe)

BAKÓ: A tarjániak szent hegye!

HANÁK: Ennek a „szent hegynek” az oldalába valamikor üreget vájtak a bányászok.

Az volt a lakás!... Az állat meddővé válik a föld alatt. Az ember kibírja.

BAKÓ: (széles mozdulatokkal) A csehek itt álltak már a hegytetőn. Beláttak a városba.

HANÁK: Kézitusában foglalták vissza a gyertyánosi bányászok! Pedig nem is voltak katonák.

Még a parancsnokuk sem! A főmérnököt választották meg századparancsnoknak.

ÍRÓ: Hogy-hogy választották?

BAKÓ: Döntő volt a bizalom!... Másfajta sereg volt az!

HANÁK: Sokan meghaltak! Pedig a palócot nem is tartották igazi magyarnak.

ÍRÓ: (gondolatai) Pedig ők voltak a magyarság legerősebb törzse... Magam sem tudtam idáig... Nem porladtak szét a századok alatt. Magukba olvasztottak minden idegent és jó magyarokat gyúrtak belőlük. A „Jó palócok”! Nem voltak igazi magyarok?... Így megalázni egy népet!

HANÁK: Somoškőújfalú. (a kép megjelenik a vásznon)

BAKÓ: Na, itt állt a mi vonalunk!... Egyik éjjel rémhírrrel jöttek, hogy a románok már bevonultak... persze mindenki féltette a családját, otthagyták az állást... Tarján alatt egy gépkocsiból valaki beszélt hozzájuk, hogy nem igaz a hír... erre visszamentek... Én is később tudtam meg, hogy Rákosi volt.

ÍRÓ: Nem ismerte? De hiszen ő állt itt a csapatok élére! Vagy nem?

BAKÓ: (finoman elmosolyodik) A novellákban...

HANÁK: (kép a vásznon) Salgóbányán vagyunk. Ez itt az emlékmű.

BAKÓ: Sokan meghaltak itt is.

ÍRÓ: (benne most víziószzerűen megjelenik az örök gyászoló anya képe, orgonaszó hallatszik mint egy kései requiem néhány akkordja. Nézi a megtört asszonyt, aki talpig feketében fejkendőben jön be a színre, kezében égő gyertyával. A gyertyát a földre állítja. Imádkozik meghajtott fejjel. Az író közelebb lép hozzá.)

ANYA: (szenvedő arccal felnéz rá) Itt csak három pihen. A többi Isonzónál, meg Losonc alatt. De mindegy az, hol gyújt nekik gyertyát az ember... (felveszi a gyertyát és kimegy. Az író néz utána, gondolatait halljuk most.)

ÍRÓ: Bányász és munkásasszonyok! Szültek, dolgoztak és szenvedtek, férjeket és fiakat temettek, és azután újra szültek, mert vitték tovább az életet... Nekik is emlékmű járna!... (Hanák megszólalása rezzenti vissza a gondolataiból.)

HANÁK: Már itt is megszűnt a bánya. De az iskola, meg az ovoda is. Mert: nincs gyerek!
Nem akar inni egy kávét? Mert presszó, az van!
(gépzene. A presszóban vannak. Kezükben kavészcseze. Sovány, rőzzant kis öregember jön elő. Hanák elé áll.)

ÖREGEMBER: Mi lesz, Pali? Még mindig semmi?

HANÁK: (bosszúsan) Mondtam már magának, Guszti bácsi...

ÖREGEMBER: (az írónak magyarázva) ... Nekem mért nem jár semmi a mellemre, mi? (zsebéből fényképet rángat elő)

HANÁK: Jó, hagyjuk ezt most.

ÖREGEMBER: Ne hagyjuk! Itt van, tessék, a fénykép róla! (mutatja. A vásznon is megjelenik. Csoportkép. Fegyveres, bajúsos munkások.) Ott vagyok, jobbra a második... Igazság ez kérem? (elteszi a képet.) Nem akarok én miniszter lenni! Még negyedik titkár sem! De ha már osztogatják másnak, akkor Illés Gusztáv miért nem érdemli meg?

HANÁK: Majd máskor, Guszti bácsi.

ÖREGEMBER: Mindig máskor! Mikor?... (legyint, elmegy)

HANÁK: (magyarázva) Nyilas lett az öreg. Megbolondították.

IRÓ: (döbbenet) Nyilasok?... Tarjánban?

HANÁK: Voltak olyanok is... Járt már Baglyason?

IRÓ: Nem, még nem.

BAKÓ: Itt volt az illegális párt legerősebb „fészke”!

HANÁK: Hallott már Furák Terézről?... Nagyon bátor lány volt! Itt van eltemetve.

IRÓ: Mondjon róla még valamit.

HANÁK: Összekötő volt tizenhat éves fejjel!... Aztán... Most jut eszembe... nagyon szép szerelem volt közte, meg Hován Jóska között... Látja, ez biztosan érdeklí majd magát! Nézzon utána.

IRÓ: Dehát hogy néztek utána? Kinél, merre?

HANÁK: Úgy tudom, még él a nénye... Böske néni... keresse meg. Azt mondják, akik ismerték, nagyon szép kislány volt... Tüdőbaj vitte el azt is!

IRÓ: Mennyi gyász!

HANÁK: Bizony... itt másképpen születtek és másképpen haltak meg az emberek. (miközben Hanák még beszél, az író képzeletében megjelenik Furák Teréz. Hátul a színpadon, fénykörben) Minden negyedik halottat tüdőbaj vitt el! Száz halott közül 35 gyerek volt! Elképzelheti!... Itt a lakosság egyharmada meg sem született, elvetéltek az anyák a baromi munkában... a másik harmada meg nem természetes módon halt meg... Kolera, éhség, bányaalás, börtön!

IRÓ: (a megholt lányra gondol, látja is képzeletében. Gondolatát halljuk) Milyen törékeny!... Így halt meg? Ilyen fiatalon?... Szerelemmel a szívében? (a látomás eltűnik. A színészeket természetes mozdulattal a helyükre ülteti. Tűnődve megáll középen) Hogy épül bele tizenkilenc a nemzeti öntudatba? Mert hogy beletartozik, az nem vitás!... De, megdobban a szív tőle a mai nemzedékben?... Ez itt a lényeg!... Ha negyvennyolc iskolai ünneppé hervad, tizenkilenc hatása is meggyöngyül!... Mert a kettő szerves egész... Így érzik vajon az utánunk jövők is? (váratlanul megjelenik Kutas Imre. Kezében szatyor. Zsebkendőjével törülközik, és valósággal lerogy egy székre. Most már az író otthonában.)

KUTAS: Alig találtam ide!... Hogy bírja ezt a meleget? Nincs valamije?... Persze, maga „nazarénus”, nem iszik!... Hoztam egy kis paradicsomot. Biztosan szereti! (kirakja a papírtasakot, elhárítja a köszönést) Ugyan!... Baráti szivesség...

IRÓ: (gondolatai) ... Melegszívű munkások! Mit akarhat az öreg?

KUTAS: (csak azt konstátálja, hogy az író elgondolkodó) Mi van magával?

IRÓ: Elkezdtém, de valahogy szűk körben topogok...

KUTAS: Nahát, ezen könnyű segíteni! Menjen el a borozóba este, a hegyoldalba!

IRÓ: Este?... Nyolckor rámmárják az egész épületet. A kulcs a portásnál, az meg nem adhatja ki az istenfának sem, nehogy egy írónak!

KUTAS: (jót derül rajta) Hát akkor menjen ki az utcára, a parkba, mindenütt vannak emberek!... (kacsintva) Fogjon egy kis nőt! (látva az író legyintését) ... Miért? En még ilyen koromban minden macskát megsimogattam! (legyint, elmúlt, régen volt!)

IRÓ: Aztán van, amit nem értek... hogyan bomolhatott meg az egység tizenkilenc után?

KUTAS: Nagyon egyszerű... Akinek jobban megy, az mindig lenézi a másikat... Az acélgyáriakat mindig jobban megfizették. A bányász meg mindig legalul volt. Keresetben is. A gyári lenézte a bányászt. Házasságról szó sem lehetett köztük... Ki volt az spekulálva, nehogy mégegyszer összefogás legyen, mint 19-ben volt!... Az egyiknek saját kis háza volt, a másik barakkban lakott... Láta már a József telepet? Na, azt okvetlenül nézze meg! Fogalma lehet a múltról... Szóval: az egyik jóllakott, a másik meg éhezett... Hát hogy lehettek volna egy nyelven? Ez így volt kicsinálva! Negyvenöt után a bányászok lettek az istenek, mert kellett a szén, a gyáriak meg sehol. Most meg már bánya nincs, a gyár meg az égben! Ilyen az élet! Mit kell ezen annyit spekulálni?... Na, megyek is, mert várnak, csak beugrottam... (Kutas kimegy. Utcazaj hallatszik. A vásznon a város egyik utcájának képe.)

IRÓ: (megszólít egy fiatal lányt, aki jobbról jön be a színre, kezében kis táskával) Hányadikos?

LEÁNY: Jövőre érettségizem a Bolyaiban.

IRÓ: Mik a tervei azután?

LEÁNY: Egyetem. Könyvtár-szak.

IRÓ: Miért éppen az?

LEÁNY: Nagyon szeretem a könyveket.

IRÓ: Mondja... mit tud Furák Terézről?

LEÁNY: (pillanatra meghökken) Furák?... Ja, igen. Kollégium van róla elnevezve.

IRÓ: De ki volt, mi volt?

LEÁNY: (bizonytalanul) Mártír?... Vagy összekeverem valakivel?

IRÓ: (köszönő főhajtása után a lány kimegy)... A képcsarnok előtt megszólítottam egy fiatalembert: mi a véleménye a város imponáló fejlődéséről?

FIATAL: (okosan, nem nyeglén, de egy kissé túl magabiztosan) Mit bizonyít ez? Olyan vezetőkre van szükség, akik nem szorzótáblával számolnak, hanem kompjúterrel.

IRÓ: A lehetőség adva van.

FIATAL: Elméletileg. Nézze, én most technikus vagyok és 30 éves. Ahhoz, hogy egálban legyek, legalább főmérnöknek kellene lennem.

IRÓ: Nem egészen értem.

FIATAL: Nyugaton egy kezdő technikus annyit keres, mint nálunk egy mérnök, mondjuk: húsz év után. Nem vagyok hasraesve, ne higgye. Csak elgondolkozom. Hogy mohó vagyok? Többet akarok és gyorsabban? Istenem! Álljak be a sorba és várjak? Ennek maguk mondanak ellent a mechanizmusukkal.

IRÓ: Miért?... A Magáé... nem?

FIATAL: (elmosolyodik) Rájöttek arra, amit mi már régen hajtogatunk.

IRÓ: Ez érdekes! Korábban maguk szerették volna, és most éppen maguk kérdőjelezik meg?

FIATAL: Attól félek, nem értett meg. Véleményem szerint a mechanizmus – új stílus! Ehhez új emberek kellene. Világos?

IRÓ: Aha! Na és?

FIATAL: Túl sokáig kell várni, amíg ránk kerül a sor, amíg valaki elmegy nyugdíjba és megüresedik egy hely. Azokat már nem érdekli a mechanizmus. Csak a nyugdíj. Így is dolgoznak.

IRÓ: Hogy érti ezt?

FIATAL: Nem mernek kezdeményezni. Mert nincs idejük újragezdeni. És elveszíthetnek mindent.

IRÓ: Maga szerint mi a megoldás? Tegyük az utcára azokat, akiknek érdeme, hogy ma itt tartunk?

FIATAL: Ez az ország igazán kibír még néhány ezerrel több nyugdíjast!... De ugyanennyi berozsdásodott vezetőt már nem!

IRÓ: Nem gondolja, hogy a dolognak politikai konzekvenciái is vannak?

FIATAL: El kell dönteni, mi a fontosabb! Egyébként én sem „kivülről” beszélek.

IRÓ: Kommunista?

FIATAL: Párttag vagyok. Az apám... kommunista volt. Meghalt Rákosi börtönében.

IRÓ: Értem.

FIATAL: Egyébként amit itt lát, új házak, gyárak, gépek, tévétorony, világszínvonal... ebben nemcsak az öregek verejtéke van benne – a mi hitünk is! Sajnos, a kettő nem mindig ugyanaz... Pedig a cél közös. Hát ez a véleményem, úgy globálisan. (főhajtással köszön és kimegy.)

- IRÓ: (hirtelen ötlettel, mint akinek eszébejutott valami, kiszól a színpalak mögé) Béla bácsi! (Bakó Béla bejön a színpadra) Mondd, te hány éves voltál akkor?
- BAKÓ: Huszonegy.
- IRÓ: És mik voltak a vágyaid?
- BAKÓ: Mik voltak? (elgondolkodva) Hogy végre levessem a mundért és taníthassak. Elegen volt a háborúból.
- IRÓ: És akkor mi vitt mégis a vöröshadseregbe?
- BAKÓ: A szégyenérzet.
- IRÓ: Hogy értsem ezt?
- BAKÓ: Fogságból jöttem hazafelé. A vonaton összeakadtam egy vezérkari tiszttel, Mire Tarjánba értünk, századparancsnok lettem. Beszervezt. Ő meg ezredparancsnok lett.
- IRÓ: A monarchia hivatásos tisztje?
- BAKÓ: Elszégyeltem magam: ha ez a tiszt, megundorodott a régi világtól és odaállt a munkáshatalom mellé, akkor éppen én húzódjak felre, a melósgyerek? (lehajtja a fejét) A bukás rettenetes volt!... Négy hónappal utána még Lapujtón összejötte hatszáz bányász 26 puskával, hogy „feltámassza a diktatúrát”!!! (miközben az író átmege a színpad másik oldalára, Bakó Béla kimegy).
- ASSZONY: (ugyanaz, akit az előbb láttunk) (Most riportalany) ... Sok volt a száj, kevés a kenyér... Én tudom, mit jelentett az éhezés, ebben a kenyértelen városban... (hozzáteszi) így hívták Tarjánt valamikor... Az én apám kolerában halt meg, ... a nagy járványkor... bányász volt... az anyám kilenc gyereket nevelt.
- IRÓ: Milyen volt a lakásuk?
- ASSZONY: Mint a legtöbbnek. Deszkából. A tetejére földet szórtunk. Volt rajta egy kicsi ablak, egy ajtó, benne meg egy pricc. A földön aludtunk. De ez még istenes volt! A kolónián egy szobában 3-4 család is nyomorgott.
- IRÓ: És mégis sok gyerek volt.
- ASSZONY: Ötöt-hatot kellett szülni, hogy egy-kettő megmaradjon! Még kórószáron lovagolt, már menni kellett neki csillésnek, mert kellett a krajcár!... Örök rettegés volt az ember élete: nem omlik rá a kő? Nem üti el a csille? Nem fojtja meg a gáz? Nem is tudom én, hogyan éltünk... csak éltünk. Valahogy... (kimegy) (Mintegy gondolati társításként megjelenik Józsika a kis autóval. Kézenfogva sétálnak, vagyis körbe mennek a színpadon, miközben néhány felvételt készít az író a városról is, a gyerekről is. Ezek a képek villanásszerűen meg is jelennek a vásznon. Ez a „séta” mindössze néhány másodpercig tart, csupán motívum. A gyerek kimegy és már új riport kezdődik, Balázs bácsiékkal)
- BALÁZS: (mókásan, groteszk, öreges modorlattal szalutál és jelentkezik) ... Sándor Balázs, harmadik század, első szakasz...
- FELESEGE: (törékeny, kis, madárcsontú asszony) Második, apa!
- BALÁZS: (mérgesen) Te voltál ott?
- FELESEG: A könyvedben második van.
- BALÁZS: (indulatosan a levegőbe csap) Hát akkor: második! Fog már?
- IRÓ: (magyarázólag a közönséghez) Ezt a magnóra érti Balázs bácsi, vagyis, hogy be van-e kapcsolva?
- FELESEG: (súgva) Okosan beszélj! A nyugdíjat ki ne felejtse!
- BALÁZS: Haggyál már, ne bizgass!... Szóval, elvtársam, az én apám paraszt volt, uradalomban szolgált, onnan lökték ki, amiért vereskatona voltam.
- IRÓ: Őt is megbüntették érte?
- BALÁZS: Csakis őt. Engem nem, mert kellett a bányász. De az apámat igen. Mondogatta is szegény, inkább jányt csinált volna, az nem lett volna katona, pláne vereskatona!
- FELESEG: (közbekotyan) Mi hasznod lett belőle?
- BALÁZS: Az most nem jön ide.
- FELESEG: Te csak legyél okos.
- BALÁZS: (legyint rá)

IRÓ: (kommentálja a közönségnek) Balázs bácsi megbillentette a kezét a levegőben, jelezve, hogy asszonybeszédre nincs mit adni. Aztán kihúzta magát, ahogyan az egy hősi múltjáról megnyilatkozó veteránhoz illik. A néni pedig láthatóan megsértődött. Sajnos nem sokáig.

BALÁZS: Tudja, lehettem volna én rajparancsnok is, de mivel nem tudtam írni, olvasni, nem léptettek elő.

FELESÉG: (gyorsan) Megvan neki a nagyezüst, meg a kisezüst vitézségi, de azt sem számitották bele a nyugdíjba.

IRÓ: Mennyi ideig volt bányász?

BALÁZS: Összesen 43 évet szolgáltam.

FELESÉG: Mégis kevesebbet kap.

IRÓ: Mi az oka?

FELESÉG: Megszakadt.

IRÓ: A szolgálati ideje?

FELESÉG: Dehogy! A hashártyája!... Azután már csak olyan mindenés lett... Pedig benne volt a nagy 22-es sztrájkban is! Még egy pofont is kapott!

BALÁZS: (leinti) Azt huszonhatban kaptam, nem huszonkettőben.

IRÓ: (kilép a jelenetből) ...Álljunk meg egy pillanatra! 1922! Ekkor lett város. Tarján! Ekkorra a Tanácsköztársaság minden vívmányát eltörölték, tobzódott a terror, a bosszúállás. Orgiát ült a nyomor. Sztrájk lobbant fel. Ekkor még csatlakozott az acélgyár is. A csendőrség, a katonaság mellé odaállt az egyház, hogy közös erővel törjék meg a munkások gerincét.

HANGSZÓRÓBÓL: Idézet egy korabeli újságból: „Nem furcsán hangzik-e sziveteknek és fületeknek: világ proletárjai egyesüljete! Ha tetszik a kiáltvány, jó, egyesüljete! Egyesüljete a kereszt és nem a vörös lobogó alatt!”

BALÁZS: (folytatva) ... Minden munkahelyen templomot építettek. Aki nem adott – mehetett! Baglyason még az orgonát is a bányászokkal vétették meg!

IRÓ: (gondolatai) ... A legtöbb lakásban ott a feszület. Néhol a faliterítón a szentkorona is az angyalokkal.

HANÁK: (belép a színre) Csak azt bizonyítja, hogy nem minden veterán volt marxista.

IRÓ: Igen, igen de az ember valahogy úgy képzelné...

HANÁK: Negyvenötben a munkások határozatba vették: kilépnek az egyházból, ha a hercegprímás nem hagyja abba a politizálást... Volt község, ahol a vörös zászlót beszenteltették a pappal...

IRÓ: Hasonló példákat én is tudok a falvakból.

HANÁK: Akkor miért csodálkozik?

IRÓ: A falusi embert a természeti csapások, a bizonytalanság...

HANÁK: Mit gondol, a munkanélküliség a börtön, az éhezés talán kisebb csapás volt, mint egy jégeső vagy aszály? (folytatódik a jelenet, Hanák kimegy.)

BALÁZS: (élénken) Tudja, milyen áncugban voltam én a fronton tizenkilencben? Egy vadonatúj huszár uniformisban! Már nem jutott más. Nem is bántam, csak ahogy a géppuska mellett hasaltam benne, mindig attól féltem, hogy a csákót lelövik a fejemről, mert hogy úgy kiállt... Losoncon aztán megnézegettek a lányok... mert ugye, deli legény voltam ám! Igaz, anva?

FELESÉG: (kedvesen rálegyint) Eredj már, öreg!

BALÁZS: Feltenném én bizony, még most is a csákót, ha szólítanának! Mert én ugyan írni, meg olvasni nem tudtam, de azt mindig tudtam, hol a helyem!... Negyvennégyben is én vezettem át az oroszokat az alagúton! Na hallja, volt itt annyi, hogy a föld alig bírta megtartani a hátán!

FELESÉG: Apa! Miket beszélsz?

BALÁZS: Majd az elvtárs kiszedi belőle, ami nem jó...

FELESÉG: Elmondják a színpadon is?

IRÓ: A lényegét.

FELESÉG: A nyugdíjat is vegye már bele!

BALÁZS: (folytatva) Szóval, mondtam nekik: „Szerbusztok, tovarisok! Gyertek csak velem!”... Átvezettem ötszáz orosz az alagúton! Ezért kaptam az aranyérmeket... A másik oldalon aztán hátbakták a németeket... Nem győztek azok hálálkodni...

hogy menjek velük! Na, gondoltam, az hiányzik nekem éppen, meg a kalács! Jöttem haza, indult a bánya... Akkortól virradt ránk, bányászokra! Olyan világunk sose volt, sose lesz!

FELESÉG: Az már egyszer biztos! Már bánya sincs! Csak az öregség.

IRÓ: A néni is részt vett?

FELESÉG: Nem. Nem értem rá ilyesmivel foglalkozni, öt gyerek mellett.

IRÓ: Nem is dolgozott valahol, üzemben?

FELESÉG: Nem, én csak itthon voltam.

IRÓ: (gondolatait halljuk) Csak itthon?!... Ez a csak annyit tesz, hogy havi 20-25 pengőből enni, ruházni kelettel a családot, a kertet gondozni, a jószágot ellátni, mosni, főzni, takarítani, gyereket szülni és még asszonyoknak is lenni, soha betegnek nem lenni, különben minden megbomlik és kifordul a medréből... És nem érní rá semmire, amit szeretne, csak amit muszáj... Negyvenéves korára elkopni, megaszalódni, aztán észrevétlenül elmenni, hogy azt se tudják, volt a világon... (váltással) Hanák elvtárs! (Hanák megjelenik) Jöjjön már. Találkoztam valakivel. Olyasmiket mondott... Nem is tudom, megírjam-e? (jegyzetébe lapoz.) Idehallgasson! (olvassa) „... ltt nemcsak hősi mulat találsz, öregem – mondta az illető – hanem gögöt is. Proletárgögöt.”

HANÁK: (felkapja a fejét) Ki mondta ezt magának?

IRÓ: Várjon. (olvassa tovább) „... Ha bíralsz, kivesszöznek. Hogy jön ahhoz egy idegen? Mert ide még a felsőbb határozatok is „sajátosan” jutnak el... A nagy múlt szigetelő fal is... De ezt nehogy felhozzad, mert rádsütik, hogy lejáratod a munkásosztályt.”

HANÁK: Hülyeség! Honnan szedte ezt össze?

IRÓ: (olvassa tovább) „... Ha bíralsz, ugysis visszadobják. Majd mi megoldjuk a magunk erejéből! Mert itt a balosság bocsánatos bűn még most is. Aki ettől eltér, kispolgár, vagyis rohadt értelmiségi és ellenforradalmár... ltt, öregem, nem lehet önkritikát gyakorolni, csak kibukni és elkotródni. Azt ajánlom, ne üsd bele az orrodát a belügyekbe.”... (felnéz) Na, mit szól hozzá?

HANÁK: Ne hagyja magát „beoltani”.

IRÓ: Emlékszik? Ne emlegessem, hogy tanár vagyok!

HANÁK: Én a bizalmatlanságra értettem.

IRÓ: Én is arról beszélék.

HANÁK: Nem. Maga most összekeveri a dolgokat. (magyarázva) ltt a nadrágos emberek soha nem szolgálták, csak mindig kormányozták ezt a népet... Ezt nem lehet csak úgy elfelejteni.

IRÓ: Tehát: van benne valami?

HANÁK: Negyvenötben is mit látott? Visszajöttek nyugatról és megint ők kormányozták. Ők voltak minden fasiszta liga meg egyesület vezetői. Nekik épültek a legszebb lakások, meg teniszpályák... És ötvenhatban is... Nem a bányászok kezdték el! Gög?... Túlfűtött önérzet... lgen, ilyen van, ne csodálkozzék ezen sem. Önmagába zárkózott, mert túl sok volt az ellensége. Meg a múltjába!... És tudta, hogy csak így maradhat meg. Védekezett... Ezért van, az, hogy még a saját fajtájában sem bízik eléggé... Ide emberöltők kellene!... Dogmatizmus, kiábrándulás, ellenforradalom nélkül!

IRÓ: (Gondolatai) Egyáltalán, kell nekem foglalkoznom ezzel?... Tökéletesen úgysem értem... De ha elhagyom, halványabb lesz a kép. Na, majd meglátom. Gyerünk tovább!... (kiszól) Kérem az új lakás képét! (a vásznon a legújabb lakóház impozáns képe jelenik meg. Csupa üveg, fény, derű) Ez a Meszes egyik oldala.

FIATALASSZONY: (csinos jelenség. Rendkívül eleven és bőbeszédű, nagyon szivélyes. Láthatóan tetszik neki az érdeklődés) Mikor?... Ja, mikor? Látja, már elfelejtettem... Persze, júliusban lesz két éve... Egy nedves lyukból jöttünk ki ide... Elvégre dolgozik az ember, megérdemli, nem? Én tanítok, az uram tervező... (mutatva)... Ez itt a nappali, az ott a férjemé... mellette az enyém, a lányommal... az a kis fél-szoba a nagymamáé... Természetesen konyha, fürdőszoba, kamra, külön mellékhelyiség... ehhez ragaszkodtam!... Borzasztó, ha az ember egymásra vár!... Kér egy kávét?... Konyakot?... Oh, semmit?... Cigarettát sem? És miről fog szólni az a szindarab?... Ugy értem, mi a sztorija?... Valami dráma, vagy szerelmi történet? Azt imádom!... Olvasta Asturias novelláját a Nagyvilágban... a izé...

Lida Sal tükrét?... Mondja, miért nem tudnak ilyeneket írni a mi írónk?... Valahogy olyan földhözragadtak, nem? Igazán ne értsen félre... Nem becsülöm le, hiszen én is, az uram is munkáscsaládból jöttünk, de az embernek azért lehet igénye?!... Hanem, van egy nagy bánatunk!... Képzeld, nyolc hónapja várunk egy vajszínű Volksira! Nincs!... Én nem értem, miért nem hoznak be vajszínű kocsit is?... Csupa zöld meg piros... Igazán nem kér semmit? Ha ilyen szerény, nem sokra viszi a Parnasszuson!... (kezét nyújtja) Jöjjön el máskor is. Szívesen látjuk! Rómizni tud?... (kimegy)

IRÓ: Kérem a telepet! (Megjelenik a József-telep képe) Ez itt a Meszes **másik** oldala... Orrfacsaró bűz, ólnagyságú, deszkából összerótt „lakások”... Ez is Tarján! Húsz év alatt 6000 lakást húztak fel itt! Ezeknek még nem jutott... Tébolyító gond!... Utcasorok fabódékból. Nem munkanélküliség, nem anyagi nyomor! Néhol tévé-antennák és motorkerékpárok!... De maszatos gyerekek is... lompos, elhanyagolt külsejű asszonyok, akik már feladták. Elomlott testtel ülnek, trécselnek vagy néznek maguk elé...

1. ASSZONY: (középkorú, megviselt arcú) Mit keres?

IRÓ: Nézelődöm.

1. ASSZONY: Ezt ugyan nézheti! Ezt nem mutogatják idegennek. Uram, mi itt hatan vagyunk egy háromszor négyméteres szobában... El tudja képzelni? Jöjjön, megmutatom!... Ez itt a szoba, konyha, kamra, fürdőszoba egyben!... Nem létezik tisztán tartani. A falból örökösen hull a hamu... Az ember a sáros utcáról belép a szobába...

IRÓ: Nincs kilátás új lakásra?

1. ASSZONY: Kilátás? (keserűen elneveti magát)

IRÓ: Előbb-utóbb ezt is felszámolják.

1. ASSZONY: De mikor?... A jött ment idegenek bezzeg rögtön kapnak! Mi meg várjunk!... Ez a demokrácia?

2. ÖREGASSZONY: (öregasszony, botra támaszkodik) Valamikor, aki a kolónián lakott, attól rettegett csak, hogy ide ne kerüljön... Mert ennél nincs már lentebb...

IRÓ: Mióta él itt?

2. ASSZONY: Itt születtem... nekem már nem is kellene másik.

IRÓ: Miért, megszokta?

2. ASSZONY: Nem bírnám megfizetni!... Havi hatszázból? (lemondó mozdulatot tesz. Mindketten kimennek)

IRÓ: (tünődve) A Meszes egyik oldalán nyomortanyák, a másik oldalán új paloták. A kettő között a felszabadulás szobra!... Mit csináljak?... Erről is csak beszélni kell! Persze, hiszen a szorító **gond** a lényeg! Egyszerre kell döntenie a telep, és a putrik felszámolása, meg 1000 szakember letelepítése között. És nincs vagy-vagy! Csoda, hogy a vezetők nem bolondulnak bele!... Mennyi álmatlan éjszaka lehet beleépítve ezekbe az új házakba! Kerestem egy munkásból lett fiatal mérnököt. Nem volt otthon. A kutyáját sétáltatta... A Meszes egyik oldalán hull a hamu a falból, a másik oldalán a koci a főgond. Ez is, az is Tarján. De: két világ!...

HANÁK: (frissen jön, kezében füzetek) Hoztam magának néhány érdekességet! Illegális füzetek voltak.

IRÓ: Politikum, politikum!

HANÁK: Nem értem!

IRÓ: Mondja, miért van az, hogy görcsbe rándul a kéz, ha egy színdarabban le kell írni azt, hogy forradalom... meg párt... meg kommunizmus?... Miért lépnek működésbe a bénító reflexek?... Jól tudom, világos! A magyarázat kéznél van. De ma?! Az ember már attól fél, hogy rásütik a stupid vonalasság, vagy a stréberség „bélyegét”!... Pedig ki kell mondani! Ezek szent fogalmak! És ha nem azok, mi vagyunk a hibások! Mert lejáratuk! Hagytuk lejáratni! Szeretném, ha megértené... ez most kínlóds... Az ember becsületes akar lenni. Megírni az igazat. Mer mi az igazság?... Én is jól tudom, hogy tizenkilencben nem csak hősök voltak, hanem gyávák, rongyemberek, ellenségek is, de a tény attól még tény marad: egy maroknyi párt a világ élvonalába emelte ezt a szerencsétlen, sorsüldözött kis népet!... De ha ezt leírja az ember... szinte már látja, ahogy elhúzzák a szájukat.

HANAK: (élesen) Kik?

IRÓ: (csendesesen, mélyen) Igaza van!

HANAK: Nem gondolja, hogy magában is hiba lehet?

IRÓ: Biztos!

HANAK: (emberségesen) Na, ne rágja magát ezen! Csinálja csak úgy, ahogy jónak érzi. Volt már Baglyason?

IRÓ: Még nem, most készülök . . .

HANAK: (átfogja a vállát, megnyugtatóan) Most menjen ki Baglyasra . . . Keresse meg Böske nénit . . . majd mindenről elbeszélgetünk . . .

(Az író oldalt leül. Jegyzeteit lapozgatja. Mintegy felidézi a baglyasi emlékeket. De amit látni fogunk: a képzeletben játszódik. Csak a Böske nénivel folytatott beszélgetés valóságos.)

(Zene indul a hangszóróból. Ez „feltölti” érzelmileg a nézőket. A vásznon Furák Teréz sírjának képe jelenik meg. A kis zománcablán ez áll: „Furák Teréz 1911–1930.” Kis idő múlva megjelenik Teréz. Fehér ruhában. A haját kis gyöngyös háló fogja össze. Bájos, törékeny jelenség. Sugárzik róla a fiatalság és a szépség.)

TERÉZ: (most nagyon boldog) Jaj, mennyire félttem, hogy eltévesztem a szöveget. Pedig nagyon könnyen tanultam az iskolában... Úgy szerettem volna polgáriba is járni!... (más jut az eszébe) Jóska is nagyon izgult az előadás előtt... Nem mutatta, de én észrevettem rajta! Jaj, de jó is volt akkor! Készülődtünk!... Várakoztunk! (perdül egyet, kislányosan)

HOVÁN: (bejön. Ugyancsak jelmezben, mint Romeo. Odalép lassan a lányhoz. Hosszan nézik egymást. Gyöngéden megsimogatja a lány haját, majd két tenyerébe veszi az arcocskáját) ...Te! A szövegben az van, hogy amikor Lőrinc barát összeadja őket, megcsókolják egymást...!

TERÉZ: Annyi ember előtt?

HOVÁN: Félsz?

TERÉZ: Nem.

HOVÁN: Meg foglak csókolni, kicsi!

TERÉZ: Ahogy akarja.

HOVÁN: (nyomatékkal) Akarod!

TERÉZ: Akarod... (mert a fiú gyönyörködve nézi) ...Csúnya vagyok?... (a fiú rábólint, játékosan) ...Nagyon?

HOVÁN: Nagyon!... Csak a homlokod szép. Tiszta! (most összenevetnek, nézik egymást. Ez már nem játék. A tüzet fogás gyönyörű pillanata. Most a zene is magasra csap. Puhán, sok érzéssel megcsókolják egymást. Aztán Teréz szemérmesen lehajtja a fejét. Lőrinc barát jön. Orgonaszó. Rómeo és Júlia letérdelnek. Lőrinc barát összeadja őket. Ismét megcsókolják egymást. Majd egymás kezét fogva kacagva, túlradó boldogsággal meghajolnak a képzeletbeli közönség előtt és kifutnak)

IRÓ: (élénken, felfűtve) ...Igen! Ezt kerestem! A sok vér és gyász között! Hiszen öröm is volt! Kellott, hogy legyen! Anélkül elpusztult volna az élet. A szomorúság a lélek tele, az öröm pedig a ryara. A kettő éppúgy nem lehet meg egymás nélkül, mint a természetben. Az élet mindig belopja a derűt is az emberi szívekbe. A könny mellé a mosolyt, a sírás mellé a szerelmes csókot, a gyász feketéje mellé a kendők és szoknyák derűs színeit, a komor felegek alá a házak, a szerszámok faragásait és szép formáit, a lelket kielégítőt, amiben az embernek **öröme** telik... E város története szenvedésekkel van teli. De szívárvány is volt néha!... Meg kell mutatni!... Igen, ezt a szívárványt kerestem én is Baglyason! (a szín jobboldalán üldögélő asszonyhoz megy)

Böske néni! Meséljen még róla!

BÖSKE NÉNI: (játszhatja ugyanaz a színésznő is, aki az anyát) Óh, nagyon szemérmes lány volt Terike, még mielőttünk se vetkezett le. Mondta is anyám neki: „Mit csinálsz majd te lány, ha felhajtják a pendelyedet?” Azt mondta, ő sose megy férjhez... mintha csak tudta volna előre, szegény...

IRÓ: Milyen volt? Szőke? Barna? Kicsi? Nagy?

BÖSKE NÉNI: Kicsi, mint egy madár. Olyan selyemszőke. Eleinte hosszú haját viselt, befonva. Egyszer levágatta. „Na, mondta az anyám, – nagy lány lett, szerelmes, tetszeni akar!” Csak azt nem tudtuk, hogy kibe? Aztán az imakönyvében megtaláltam a Hován Jóska fényképét. Mondom anyámnak, mi a helyzet. Jól van, azt mondja,

röndes fiú... Mondom Terinek, mit találtam a könyvében. Nem tagadta. Attól fogva nekem mindent elmondott. A műkedvelők előadták Romeo és Juliát, ott szerepeltek. Ott szerették meg egymást, Jóska gyakran eljárt hozzánk, Bandinak jó barátja volt...

IRÓ: Milyen ember volt Kakuk József?

BOSKE NÉNI: Olyan középmagas, hátra volt fésülve a haja... kemény nézésű ember volt... (fényképe megjelenik a vásznon)

(Jönnek középen Hován és Kakuk József. Cigarettnéznek, megállnak)

KAKUK: Túl fiatal még.

HOVÁN: De komoly.

KAKUK: Nagyon figyelnek bennünket... A pesti összekötőket is... Valaki más kellene... amíg nem késő!

HOVÁN: Kire gondoltál?

KAKUK: Hány éves?

HOVÁN: (nem érti) Kicsoda?... Terike?... Nem, arra még tényleg fiatal!

KAKUK: Éppen ez a legnagyobb fegyvere! Egy gyerek nem gyanús.

HOVÁN: Ha elkapják, kiverik belőle. Semmi tapasztalata.

KAKUK: A bátyját ismerjük. Köztünk van. És azt mondd, ő is komoly lány.

HOVÁN: Féltém.

KAKUK: Megértelek.

HOVÁN: A, nem azért...

KAKUK: Nincs abban semmi, Jóska...

HOVÁN: A bátyjának szóljak róla?

KAKUK: Előbb a kislánnyal beszélj. De ne erőltesd!

(kimennek)

BOSKE NÉNI: (folytatva az emlékezést)... Mindig dalolt. Akár jókedve volt, akár nem, mindig dalolt. Mondta is szegény apánk: „Ez a jány a mi kis pacstíránk!” Tudja, ő volt az utolsó gyerek, a legkisebb, a család szemefénye...

(besétálnak a színpadra Hován és Teréz. Megállnak középen.)

HOVÁN: (komolyan) Te tudsz arról, hogy Bandi... milyen munkát végez?

TERÉZ: (lesüti a szemét, meghúzza a vállát, nem felel)

HOVÁN: Na, tudod, vagy nem tudod?

TERÉZ: Nekem ezt nem szabad tudni.

HOVÁN: Persze!... (elmosolyodik) Segítenél nekem, ha megkérnélek?

TERÉZ: Mit?

HOVÁN: Beszéljünk magyarul! (pillanatra körülnéz, nem látja, vagy hallja-e őket valaki)

A pincékben röplapok vannak. (Teréz megint lesüti a szemét) Vagy talán ezt sem szabad tudnod? (A lány fejével jelzi, hogy nem) Na jól van! Idefigyelj. Néha fel kellene utaznod Pestre... Jártál már fenn?

TERÉZ: Egyszer régen... Még kicsi voltam...

HOVÁN: Levelet viszel. Megbeszélte helyre. Átadod, a másikat meg elhozod. Ennyi az egész.

TERÉZ: (naív éredklődéssel) Milyen levelet?

HOVÁN: Közönséges levelet. Bárki elolvashatja.

TERÉZ: Akkor mért nem postán?

HOVÁN: Mert titkosírás van rajta... vegyszerrel... érted már?

TERÉZ: És kinek kell majd átadni? Honnan ismerem meg?

HOVÁN: Mindent meg fogsz tudni. Vállalod?

TERÉZ: (őszintén) Félek.

HOVÁN: Na, jól van. Nem mondtam semmit.

TERÉZ: (ijedten, hogy félreértették)... Attól, hogy majd nem tudom jól megcsinálni... hogy elrontom.

HOVÁN: (könnyen megcsókolja) Tudod-e, hogy nagyon veszélyes?

TERÉZ: Te is csinálod, Bandi is... Jóska bácsi is...

HOVÁN: De mi kibírjuk, ha elkapnak!... Veled mi lesz, ha megkínoznak? Szeget vernek a körmöd alá! Gumibóttal ütik a talpadat! Gyertyával égetnek!

TERÉZ: (riadtan befogja a fülét) Ne!

HOVÁN: (melegen, halkán) Féltetek.

TERÉZ: Majd vigyázok... nagyon vigyázok...

HOVÁN: Most senkinek egy szót se! Gondolkozz még holnap estig. (meg akarja csókolni a lányt, de az elfordítja a fejét, a mellére búvik) ... Nem akard?

TERÉZ: (hangjában szomorúság bujkál) Most nem.

HOVÁN: (megcsókolja az arcát, megsimogatja a haját)
Szervusz. Holnap este ugyanitt! (a kezével int és kimegy)

TERÉZ: (most előrejön. Rövid zenei átkötés után) Fogalmam sem volt, mit vállalalak... csak később kezdtem megérteni. Arra gondoltam, Jóska nem akarhat nekem rosszat. Szeret. Mondta is... Mindig rá gondolok... Szeretnék olyan lenni, mint ő, nyugodt, erős... Olyan jó mellette lenni!... Éjjel mostanában nem alszom, mindenféle történeteket gondolok ki magamban, hogy viszem majd a levelet, vallatnak, de én hallgatok. (halkan kuncogva) Böske néném tudja csak... De ő nem mondja el... Jaj, olyan jó így! (túlradó boldogsággal kiszalad, a zene is ezt a hőfokot fejezi most ki)

BÖSKE NÉNI: (folytatva a vallomását) ... Én meg, tudja, még aznap elmondtam anyámnak is, apámnak is, hiszen Bandit már figyelték a csendőrök .. Mikor Bandi megtudta, nagyon mérges lett. Elszaladt.

ÍRÓ: És a szülei? Mit szóltak hozzá?

BÖSKE NÉNI: Anyám sírt. Féltette. De apám csak annyit mondott „Ennek úgy látszik, így kell lennie.”
(Hován és András lépnek a színpa. András láthatóan feldúlt. Megkezdett vita folytatását halljuk)

HOVÁN: Mi ütött beléd?

ANDRÁS: Mért nem szóltál?

HOVÁN: Nem lehetett.

ANDRÁS: (nagyon ingerülten) Kinek van joga hozzá, hogy az én hugomat...?

HOVÁN: (közbevágva) Mit akarsz? Megnevezzem? Tudod, hogy nem tehetem.

ANDRÁS: (indulatosan a levegőbe vág, kifújja a mérgét, majd halkabban) Teri beteg.

HOVÁN: (megdöbben) Beteg?... Mi baja?

ANDRÁS: Megemelte magát a gyárban. A száján vér jött.

HOVÁN: Mikor?

ANDRÁS: Három napja lehet.

HOVÁN: Értem. (most érti meg a lány viselkedését is)

ANDRÁS: Neked nem szólt róla?... Fájlalja a hátát. Az orvos szerint meg kellene röntgenezni. Dehát, hol? Kinek van arra pénze?

HOVÁN: Felvisszük Pestre.

ANDRÁS: Hogy bírjuk költséggel?

HOVÁN: Vannak köztünk orvosok is... Megkértem, hogy senkinek ne beszéljen róla...

ANDRÁS: Most emiatt sír, hogy elmondtá Böskének, kitudódott... fél, hogy most haragszol rá, elfordulsz. Tudod, milyenek! Már teljesen beleéltte magát... Most már ne vond vissza!

HOVÁN: Tegyük függővé a vizsgálatról... Vigasztald meg. Azt üzenem neki... Különben, majd én...

(vonatfütty. Visszhangos, zajos pályaudvari csarnok. Aztán az utcazaj. Majd kívül reked a zaj, fehérköpenyes orvos jön, mögötte a két fiú. Nem mernek egymásra nézni)

ORVOS: (maga elé) Megvizsgáltam.

HOVÁN: (félve kérdezi, a választ) Mi az eredmény?

ANDRÁS: (riadtan) Csak nincs valami komoly...?

ORVOS: (tehetetlenségét kifejező mozdulattal) Nagyon sajnálom magukat... Nem tehetek semmit... meg kell mondanom az igazat,
(nagy csend. Hosszan fújják maguk elé a füstöt)

HOVÁN: Nagyon súlyos?

ANDRÁS: Mondja meg, doktor úr... jobb túlesni rajta...

ORVOS: A röntgen szerint nincs remény... Ha nem lennék ateista, most azt mondanám, bízunk istenben.

HOVÁN: Más reményünk nem lehet?

ORVOS: Mind a két tüdeje meg van támadva.

ANDRÁS: (nehezen tartva magát, remegő hangon) Mennyi ideje van hátra?

ORVOS: Ha nem fázik meg, jól élkezik... egy év... legfeljebb kettő.

ANDRÁS: (reménykedve) Hátha a szanatóriumban?... Ha kell összeszedjük minden pénzünket, igaz, Jóska? Még a Vörös Segély is!... Előteremtjük!... Összegyűjtjük... A bányászok nem hagyják el egymást!...

ORVOS: (fejét ingatva) ...Írok egy levelet a helybéli orvosnak. A gyógyszereket mielőbb váltsák ki... A kezdő adagot én adom. (a zsebéből titokban egy kis csomagot nyújt át) Előtte titkolni kell, természetesen... egy lelki törés csak meggyorsítaná... (felpillant, arcára mosolyt előlvet) Már jön is... (Terike besiet, frissen, csinosan) Semmi komoly baj, kislány... egy kis mellhártya izgalom, majd elmúlik. Csak nagyon vigyázzon, meg ne fázzon! Dolgozik valahol? Otthon kell maradnia hosszabb időre... Pihennie kell. Sokat... Levegőváltás is jót tenne...

TERÉZ: (élénken, derűsen) Az meglesz!... Gyakran jövök föl...

ORVOS: (megsímogatja a lány arcát) Vizontlátásra. (kezet fog a fiúkkal)

HOVAN: (elkíséri néhány lépésre) Mivel tartozunk?

ORVOS: (összezárt öklét mutatja egy pillanatra, kimegy)

TERÉZ: Ugye, mondtam nektek! Kidobtuk egy ruha árát.

HOVAN: (gyöngéden átkarolja) Most egy időre abba kell hagynod az utazgatást, amíg megerősödsz.

TERÉZ: Ne... igazán nem vagyok gyenge... A gyárban majd leszámolok, ha muszáj, de ez semmi! Igazán kibírom.

HOVAN: Mondom, hogy nem szabad utazgatnod. Megfázhatsz.

TERÉZ: (szinte könyörögve) Vigyázok majd!... Ne vedd el! (a két fiú összenéz egy pillanatra. Teréz észreveszi) Mit titkoltok? Miért néztek össze?

ANDRÁS: Csak... megbeszéltük...

HOVAN: Rendben van. Csinálhatod. Csak nagyon vigyázz!

TERÉZ: (a nyakába ugrik mindkettőnek, örömben) Mi lesz? Nem eszünk semmit? Tudjátok, mit kellene?

ANDRÁS: (erőt véve magán) Nem költünk. Van szalonna, kenyér, paprika, sajt. Azért hoztuk, nem?

TERÉZ: Csak egy virslit! Egy felet! Olyan régen nem ettem már, nem is emlékszem az ízére... Meg egy jegeskávét... Igazán, csak egy kis kanállal!

HOVAN: Arról szó sem lehet!

ANDRÁS: A virslit megkapod! Mi meg Jóskával eszünk kint a kertben. Nesze, itt a pénz, végül magadnak a büfében. (pénzt ad át) Majd kint megvárunk (A két fiú kimegy. Teréz marad csak a színen. Lassan előrejön. Néhány zenei futam jelzi az idő múlását. Teréz középen, egy fénykörben áll. Fázósan kulcsolja át a testét két karjával) Mindig lázom van... Mindig fázom... Néha úgy érzem, a lelkem is didereg. Mitől van ez?... Hiába titkolják előttem, tudom, hogy beteg vagyok... Mária néném tüdőbajban halt meg... neki is mindig láza volt... mindig fázott... (más hangon) Gyakran utazom Pestre. Ez tartja bennem a lelket... De mindig dobog a szívem, amikor leszállok a vonatról, hogy mikor lép hozzám valaki... Tudom, hogy mindenkit figyelnek. Néha melegség jön rám, néha szédülök... Istenem, csak el ne ájuljak, mert akkor bevisznek a kórházba, és megtalálják nálam a röplapot!... A csendőrök állandóan kutatnak utána... Egyszer anyám vitte ki a kötője alatt, amíg kutattak... Jóska tegnap... Olyan jó napom volt!... mondta, hogy felvetek a sejtbe... és azt is mondta, ha meggyógyulok, elvesz feleségül... Elmúltam tizenhét... Megint szerepelünk... utána bál lesz! Azt a fehér ruhámat veszem fel! (kisüt arcán az öröm a gondolatra, de megborzog) Milyen hűvös van! Itt az ősz... vége a nyárnak... (kimegy. Harangszó. Szüzmáriás lobogó alatt, énekelve bevonul a színré a „körmenet”. Feltűnő, hogy mindenkinek a kezében egy szál vörös szegfű. Amikor a menet áthaladt, Hován kiválik és előre jön)

HOVAN: ...Itt voltak az összes bányából az összekötők... Mindent megbeszéltünk a körmenet alatt... Csak így tudunk feltűnés nélkül találkozni... Ezt a napot feljegyzik majd! 1929. november 1.! Másnap 5000 bányász lépett sztrájkba, ahogy megbeszéltük... Megmutattuk hogy élünk, a föld alatt is! (mély sóhaj után, szomorúan) Teri meg fog halni... Ez a teher a legnehezebb... Sok minden értelmét veszítette, már nem voltak terveim. Keveset gondoltam már a kettőnk jövőjére. Mert azok a legszomorúbb dolgok az életben, amelyek elmúlnak, anélkül, hogy lettek volna... Mindig rettegetem, ha egyszer lebukik és megkínózzák, nem bírja ki... Szívesen megfeletem volna vele

az én hátralévő éveimet! De ilyen alkut kivel lehet kötni? És ki tudja, nekem is mennyi van hátra?... (a fúvózenekar játszani kezd. Betáncolnak a fiatalok. Színes, vidám forgatag az egész színpad, tele fényvel, belül, a szívekben is. Repül a szereptánc, konfetti. Túlhabzik a jókedv, a kacagás, a zene és vidámság. Kis idő múlva váratlanul megjelenik Teréz, fehér ruhájában, tétován Jóska-t keresi)

HOVÁN: (döbbenet eléje siet) Te mit keresel itt, Terike? Miért nem fekszel otthon?

TERÉZ: (vidámságot erőltetve magára) Látod, táncolni szeretnék veled!... Gyere! Még sose táncoltunk! Mindig csak ígérted!... Nem is veszed észre? Ez a ruha volt rajtam akkor is! Mikor Lőrinc barát összedott.

HOVÁN: Azonnal viszlek haza! Még csak ez hiányzott!

TERÉZ: (az előbbi kedve, ereje sehol. Könyörög) Ne vigyél még haza!... Nagyon kérek! Csak most az egyszer még!...

HOVÁN: (átkarolja, féltőn) Forró a kezed, az arcod. Lázás vagy!... Hogy tehetted ilyet? Ha most megfázol, tudod!...

TERÉZ: (bizonygatva) Egész nap olyan jól éreztem magam. Tudtam, hogy ma este találkozunk... Gyere! Már jól vagyok! (erőt vesz magán) Menjünk mi is... Most az egyszer!

HOVÁN: (gyorsan leveti és ráteszi a zakóját) Gyere inkább haza! (Magához öleli, szinte melengeti)

TERÉZ: (most már végleg elhagyja az ereje) (Feltör belőle a sírás) Meg fogok halni, Jóska...

HOVÁN: Meggyógyulsz!... Ne mondjál ilyeneket!

TERÉZ: Fogy az erőm, érzem... éjszakánként csupa víz vagyok... be akar a hátam szakadni... Szoríts magadhoz, Jóska!... Ugye, nem felejtess majd el?

HOVÁN: (nehezen bírja visszanyelni megindultságát) Dideregsz... Menjünk máris...

TERÉZ: Csak egy percet még! (nagyon szomorúan) Hiába vettem fel a szép ruhámat!... (lemondóan) Mi már sosem táncolunk Jóska, sose...

HOVÁN: (hogy felrázza) Dehogynem! Na, akarsz fordulni egyet, kicsi? Aztán viszlek haza!... Csak egy rövid fordulót!

TERÉZ: (túlradó boldogsággal) Akarok... akarok... De nincs erőm, Jóska... Látod, hiába jöttem... nem bírom... (lehervad. A fiú mellére hull a feje. Hován most gyengédén felveszi a kis testet a karjaiba. Játéknak szánja: ilyet forog vele. A táncoló fiatalok körülvesszik őket, bevonva a forgatagba. Aztán hirtelen elhullgat a zene. Mindenki megdermed. Hován megtorpan. Teréz keze élettelenül lehall. A fiatalok a vörös szegfűt egyenként ráteszik a kis halottra. Hován, – ölében tartja a lányt – előre jön a színpad széléig)

HOVÁN: ... Börtönben voltam, amikor eltemették... egész nap sírtam... Nem is bírtam volna végig nézni a temetést...

ANDRÁS: (a húga lehanyaglott kezét visszahelyezi az ölébe és rágazítja fátylaít) ... Akkor éjjel szabadultam a börtönből. Nagyon fáradt voltam. Kérlelt, hogy beszéljünk. Jóska-ról is kérdezősködött. Mondtam, majd holnap. Elaludtam. Akkor éjjel meghalt. Az a holnap sose jött el már... (Hován a fiatalok sorfala közt kiviszi a lányt. Valamennyien követik. Zene nincs, csak néma gyász)

BÖSKE NÉNI: (Emlékezve, halkán) Jaj, mennyire sajnálom azt a szegény gyereket! Nagyon szép temetése volt. Legalább kétezer ember kijött. A bányászok még díszlövést is leadtak... Kijönnek hozzám néha az iskolások, akik a sírját gondozzák...

ÍRÓ: Térjünk vissza egy pillanatra az eseményekhez! Ez volt az az idő, amikor robbanásig hevült a kazán. Amikor valósággal lefejezték a pártot...

HANGSZÓRÓBÓL: Főszolgabírói jelentés 1929-ből: „A Gyertyánosbánya melletti erdőben Eppich Ede, Pothornik József Salamon Imre, Hován József és Kakuk József tiltott gyűlést tartottak. Említettek a csendőrség elfogta...” (a vásznon korabeli képek jelennek meg az egyes szövegek között)

HANGSZÓRÓBÓL: Idézet egy jelentésből: „Elviselhetetlen a munkásság nyomora. Vannak családok, ahol már nincs bútor, a 8-10 tagú családok asztalán hónapok óta nem volt hús. A tüdővész orgiát ül...” (dobpergés)

HANGSZÓRÓBÓL: Jelentés a Belügyminiszternek: „1929. november 4-én a baglyasaljai szénkőzetben 1854 bányász szájkol. November 7. A szájkolók száma 2743. Salgótarjánban a házak oldalára ki van festve: Éljen a proletárdiktatúra! Éljen november 7!” (dobpergés)

HANGSZÓRÓBÓL: Idézte a párt rölapjából: „...Négy hétig állottunk harcban a kiszákmányolókkal. Harcunk befejeződött bérjavítás nélkül. Miért történt ez így. Elárultak minket a sárga szakszervezetiek... Munkások! A küzdelemben, mint tudjátok, a Kommunisták Magyarországi Pártjának salgótarjáni tagjai elől járnak... Készüljétek az újabb harcra! (a színen most átvezetik a megbilincselte Kakukot, Hovánt, és Furák Andrást. A vádlottak középen megállnak, szemközt a nézőtérrel) (Az ítéletet halljuk a hangszóróból)

HANGSZÓRÓ: (visszhangos tereméből) „A Magyar Szentkorona Nevében! A Budapesti Királyi Itélőtábla, mint büntetőbíróóság az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felfogatására irányuló büntett miatt...” (fokozatosan elhalkul, ennyiből is megértjük, hogy miről van szó. Az elítélteket elvezetik.)

ÍRÓ: A többiekkel mi lett?

BOSKE NÉNI: Harminckettőben nagy letartóztatás volt. Összeszedték a párt vezetőit, Bandit is, Jóskát is, Kakukot is lefogták. Bandi megszökött a csendőrségtől, átment a határon éjjel. Kiment a Szovjetunióba.

ÍRÓ: És Hován?

BOSKE NÉNI: Hogy Bandinak sikerült megszökni, így a többi mindent rákenhetett, kevesebbet kaptak. Hován is kiszabadult, majd kiszökött az is a Szovjetunióba.

ÍRÓ: És Kakuk József? (bejön középre Kakuk József)

HANGSZÓRÓBÓL: „A Magyar Szentkorona Nevében! A Budapesti Királyi Itélőtábla, mint büntetőbíróóság...” (elhalkul a szöveg) (Kakuk kilép)

KAKUK: (középen, megbilincselve) Tisztelt bíróság! Az utolsó szó jogával, csak azért kívánok élni, hogy elmondjam: engem azzal vádoltak meg, hogy kommunista bérenc vagyok. Ha a kommunizmus az, amit az újságok írnak róla, meg ahogy a katonaságnál a tiszt urak elmondták, hogy zűrzavart, anarchiát, rablást, nők megerőszakolását, a család szentségének letiprását, az emberi jogok megsértését jelenti, a nyomort és a csajkót, akkor kétszerte nagyobb ellensége vagyok a kommunizmusnak, mint a tisztelt bíróság, vagy bárki... (emelt hangon) De ha a kommunizmus azt jelenti, hogy **kenyér** az éhezők kezében, **lakás** a feje fölött, **ruha** a testén, ha **jogot** jelent és **munkát** és **szabadságot** a népnek...

HANGSZÓRÓBÓL: Megvonom a szót!

KAKUK: (még jobban megemeli a hangját) ...Ha azt jelenti, hogy a nincstelen ember számba megy...

HANGSZÓRÓ: Vádlott! Megtiltom! Hagyja abba!

KAKUK: Akkor én kommunista vagyok!

HANGSZÓRÓ: Elvezetni!

(a csendőrök közrefogják. Lehántja magáról a kezüket. Előbbre jön. Most csak őt világítja a fény)

KAKUK: (nyugodt, magabiztos) Nem a két és fél év... Azt kibírja az ember... Az a tudat, hogy elárultak bennünket! Hogy árulók vannak köztünk a pártban!? Amit évek alatt titokban kiépítettünk... De nem... még maradtak kint!... Majd én is kiszabadulok! És folytatom!... Az én életem itt már úgysem számít... Pecsétes ember lettem a saját hazámban... Nekem nyugodt életem akkor sem lesz má', ha semmit sem csinálok... Mi lehet a többiekkel!? Kibírják a vállatást? Még most is eszembe jut, amikor kikövetelt bennünket a csendőrfogdából a tömeg, és el-énekelt az Internacionálét!... Harmincötben letépték a körmeimet és szétrúgták a vesémet. Nem tudtam többé kiegyenesedni... Nem éltem hiába... Megtanítottam sokat, hogyan kell üzőtt vadként élni. Meglapulni. Okosan rejtőzni. De támadni is, amikor csak lehet... Majd jönnek a fiatalok!... Így folyik át egyik nemzedékből a másikba az erő... mint sok kicsi patak vize... amely folyóvá egyesül... Az pedig ugyis kivájjja a maga medrét!... Nem lehet megállítani!

ÍRÓ: ...Majdnem a felszabadulás küszöbén halt meg. Az utolsó kenetet visszautasította. Emiatt az egyház nem adott engedélyt a temetésre. Sírját volt társai, barátai ásták meg. És mivel gyászokocsit sem kapott, testét egy bányacsillén tölték ki a Rau-aknából a temetőig. (most a bányászok hეტolnak egy csillét. Rajta koszorú és virág. Társai körülállják, leveszik a sisakjukat)

1. **BÁNYÁSZ:** (kissé előbbre lép, torkát köszörül) Messzi útra mégy most, Kakuk Jóska!... Te már befejezted... Nem érheted meg, hogy mit hoz ránk a jövő... amiért annyit küzdöttél, szenvedtél Jóska! Azt mi nem felejtsük el... Kíástuk a sírodal.

Ki is hoztunk ide téged. Igaz, nem valami díszes gyász kocsin, csak egyszerű csillén, de így való egy bányászhoz!... Hát, isten áldjon meg tégedet, Jóskal! Ambár igaz, te nem voltál istenes ember, de már így szokás mondani... Megörzünk a szívünkben, nem felejtünk el... Nyugodjál békében...
(megszólal a fúvószenekar. Gyászindulót játszik. Néhány taktus után az író előrelép)

ÍRÓ: Nem, nem így történt!... Nem volt zenekar. És nem volt búcsúztatás. Koszorú és virág sem volt. A csendőrök szétkergették a gyászolókat, a család tagjai maradtak csak ott... De most, legalább itt, az emlékezésben adjuk meg neki az illő vég-tisztességet, amit akkor nem kaphatott meg...
(Az ügyelő koszorút ad át, amelyet az író elhelyez a csillén. Beáll a gyászolók közé. Visszahúzódik a fény. Körben csak a karbidlámpák kicsi lángja ég. Szól a gyászzene)

– lassú függöny –

II. RÉSZ

A játék megkezdése előtt néhány pillanatra még felhangzik újra a gyászzene, mintegy emlékeztetőül: ezzel ért véget az első rész. A színen Hanák és az író. Mire a szín közepére érnek, a zene elhallgat)

ÍRÓ: Mit gondolsz, jó lesz így?

HANÁK: (kedvetlen, de nem udvariatlan) Ehhez nem értek.

ÍRÓ: Mégis: Hogy tetszik?

HANÁK: Tetszik.

ÍRÓ: Vajon majd a közönségnek is tetszeni fog?

HANÁK: Lehet. Szeretik a szívhezszóló dolgokat.

ÍRÓ: De nem csak az! A körmenet, a két fiatal tragikus szerelme, Kakuk élete és halála... ez történelem is, nem gondolja?

HANÁK: Két hiba azért van benne!... Ez egyik: a két fiatal túl romantikusan állítja be... Sokkal több volt mibennünk a tudatosság! Tudja maga, mi az a meddőhányó? Ahová a bányából a követ kihordják. Mint gyerkcöcök ott keresgéltek a szenet naphosszat, azután meg eladtuk...

ÍRÓ: Az összefüggést nem értem.

HANÁK: Ott tengődtek a börtönviseltek, az illegálisok, a munkanélküliek. Miről folyt a szó? Politikáról! Az volt a mi „pártiskolánk”!... Foglalkoztak velünk az öregebbek. Szóval, nemcsak szerelem!

ÍRÓ: De bizonyára a meddőhányón is az egyik éhes volt, a másik szomorú, a harmadik szenvedett valamiért, vagy beteg volt, a negyedik örült, mert szeretett egy lányt és arra gondolt!...

HANÁK: Aztán: Hová nem tehetett célzást arra, hogy ő tudja, mit dolgozik Bandil! Egyik sejt nem tudhatott a másiktól!

ÍRÓ: Lehet, de ez színpad.

HANÁK: Maga tudja. (lehajtja a fejét, kifújja a füstöt hosszan)

ÍRÓ: (nézi a másikat) Mi van magával?

HANÁK: Semmi...

ÍRÓ: Kedvetlen. Nem ilyen szokott lenni.

HANÁK: Van magának gyermeke?

ÍRÓ: Kettő is. Nagyok.

HANÁK: Ma vittem be a fiamat a kórházba.

ÍRÓ: Mi baja?

HANÁK: Háborús „örökség”. (mélyről) Tudja, én sose értem rá családi életet élni... Mindig a „sűrűjében” voltam... Közben felnőtt a fiam... anélkül, hogy megismerem volna... Nézem, nézem... és nem ismerem! (szomorúan lehajtja a fejét) A felségem persze engem okol. Na, majd megismeri őt is! Ott maradt szegény, ahol húsz éve volt, amikor elvettem... Üvegfestő volt. Nagyon ügyeskező. Sokra vitte volna, de jöttek a gyerekek...

ÍRÓ: (közelebb lépve) Bocsáss meg... egy pillanatra megállunk itt!... Mint színésznek, mi a véleményed erről az emberről?

SZINESZ: Gondolkodó fajta, az biztos. És van benne sok emberi mélység... csak nem mutatja. Talán egy kicsit megmerevedett... de azt hiszem, látja sajátmagát, és ez nagy dolog! Intelligens! Szeretem, mert... az én generációm! Jól ismerem ezt a fajtát. Erőslelkű ember! Mi, nagyon fiatalon, többszörös terhet vittünk. És mire célba értünk... elmúlt az ifjúságunk!... (széttárja karjait: ez az élet, nincs mit tenni!)

ÍRÓ: Köszönöm... (a színész kimegy) ... Hanak egyik főszereplőm lesz, az biztos. De ehhez még jobban meg kell ismernem!... Érdekes ember!... Akárcsak a plébános. (elmosolyodik a hirtelen fellépő emlékre. Háttul, fénykörben megjelenik a plébános. Ősz haj, gömbölyű termet, jóság és szelidség az arcán. Mintha csak a „Botrány Clochmerleben”-beli pap lépne elének) ... Emlékszem, egy délután felkerestem a híres búcsújáróhelyet...

PLÉBÁNOS: (közelebb lép, nyájasan) Mit parancsol?

ÍRÓ: Elnézést kérek... csak futó látogatás...

PLÉBÁNOS: Honnan?

ÍRÓ: Debrecenből.

PLÉBÁNOS: Ó, a kálmínista Róma!... Mit parancsol? (az író nem érti a kérdést, mire hozzáteszi) Bort? Sört? Talán snapszot?

ÍRÓ: A szobájába invitált. Könyvek, könyvek, föl, a plafonig! És körül a falon rengeteg képeslap, a világ minden tájáról.

PLÉBÁNOS: (körbemutat) Ez itt Európa! Sőt: a nagyvilág! Itt mindent megtalálok, ami az emberiség kultúrkincse! Vannak lemezeim is.

ÍRÓ: Ugye, ezt a helyet a „csoda” tette híressé?

PLÉBÁNOS: Inkább a hit, a csodában!

ÍRÓ: Bizonyára ön is tudja, hogy itt valamikor illegális, kommunista találkozók voltak, búcsúk ürügyén.

PLÉBÁNOS: (nyájasan) Nem vagyok orthodox! Ők is a boldogságot keresték... Szereti Liszt műveit? Megúnhatalatlan! Halgassa csak meg a B-a-c-h-t!... Magam is játszogatok néha... (elmosolyodik, kimegy. Néhány pillanat múlva feldübörögnek az orgona akkordjai. Mintha a föld mélysége szólalt volna meg. Az író elgondolkodva előrejön)

ÍRÓ:... Gyakran gondolok a megholt lányra... Tizenkilenc éves volt... Hasonlít valakire... Emlékeztet... Érdekes játéka a mélylélektannak!... Ha most élne, hatvanhárom éves lenne...

TERÉZ: (fénykörben megjelenik hátul, víziószerűen) Borzasztó lenne!... Így örökké fiatal maradok.

ÍRÓ: (magában) Mil lenne, ha most életrekelne, és körülnézne? Megriadna? Vagy lelkesebbe?... Eljátszogat az ember a gondolattal... és így kelti életre a holtat is... Alighanem ez a feltámadás ateista formája!

TERÉZ: (nagyon kedvesen) Életre keltett. Tessék! Most mit kezd velem?

ÍRÓ: Szükségem van magára... Majd időnként megjelenik... mint egy vissza-vissza térő szép emlék... ami átragyogja a sötét színeket... Ugye, segít nekem?

TERÉZ: (közelebb jön. Halkan) Mi lett Jóskaéval? És hová lett Bandi?

ÍRÓ:... Lehet, hogy azért is gondolok a lányra, mert érdekelt a két fiú további sorsa!... Bandinak sikerült kijutnia a Szovjetunióba és megnősült... Később Jóska is kijutott. Ő is családot alapított.

TERÉZ: (szomorúan) Hamar elfelejtett...

ÍRÓ: (saját gondolatait fűzve tovább) ...Családot alapított Teréz halála után egy évvel! Menekült az emlékektől. És társat keresett!... Biztosan így lehetett... (a zene váratlanul elhallgat. Eltűnik a látomás is, mert már a mában vagyunk, más élet-helyzetben, otthon, az író szobájában, s megjelenik újra Imre bácsi, kosárkával a karján)

KUTAS: Magának hoztam. Saját termés ez is! (mutatja)

ÍRÓ: (bepillant a kosárába) Micsoda barackok! (átveszi a kosarat, közben gondolatait halljuk) Mit akarhat az öreg?... Miért jár ide, vajon? Mert, hogy van valami az biztos!... Valaki figyelmeztetett, vigyázz! Ezek a palócok furfangosak! Azt mondják: „Jé, de szép nagy kenyér! Olyan, mintha sajt lenne! Pedig – túró!” Na, majd kiderül, hogy mit akar!

KUTAS: (kinálás nélkül letelepszik, törülgeti magát a zsebkendőjével) Mérges vagyok.

ÍRÓ: A nagy meleg miatt?

KUTAS: Á, fene... Azt ki lehet bírni, pláne jó hideg sörrel! (körülnéz, aztán legyint)... Azért vagyok mérges, mert én megmondtam, hogy nem igaz, nem lesz nálunk munkaerő felesleg. Nem hallgattak rám. Elengedtek egy csomó embert. Most meg hiány lett. Rosszul mérték fel. De mit számít ez? Önkritika, és el van intézve! Az üzemet pedig megeheti a fene. (más hangon) Nem azért mondom magának, ne is adja tovább: néha bizony el kellene kiáltani a „Sorakozót!”. Nem elég csak a szép szó. Elkutyul könnyen a mi fajtánk. Láttuk ötvenhatban!... (pillanatnyi szünet után, őszintén) Tudja, mire gondolok mostanában? Mi már csak olyan „emlékek” vagyunk! Az iskolában kihirdetik: gyerekek, jönnek a veteránok, a vitéz hősök! Ugye, a gyerek csupa Toldi Miklósról gondol, meg csupa János vitézre. Erre megjelenik egy csomó rozzant öregember, bottal!... Látom a szemükben: ezek a hősök? (elneveti magát, legyint) Lejárt lemez vagyunk mi már! Mondjuk, mondjuk a magunkét, a fiatalok meg csinálják, ahogy ők akarják. Erre cáromkodunk, így, meg úgy, de valamikor mi is így gondolkoztunk: Né: ezek a vén szamarak, mit csinálnak?... Ilyen az élet! Öreg kokasnak már csak a farkatolla ér valamit! (elnevetik magukat, Imre bácsi kimegy. A vásznon az utca képe jelenik meg. Rikoltó sláger ömlik az utcára, wurlitzerből. Motorok húznak el. Légkalapács dübörög szabályos időközökben)

ÍRÓ: ... Hajnalban a betonőrli kezd... folytatja a légkalapács... este a vonat fejezi be... Olyan ez a város, mint egy nagy, lázas szívverés. Mohón, egyszerre akar mindent... Mintha lefojtott, ki nem élt vágyak vulkánja tört volna ki tektonikus erővel! Na, de jó, jó, megbolondulnak az emberek ilyen zajban! Igaz, van új kórház is, meg új gyógyszertárak! (a zene ismétlődik, de a szöveg alá halkul) (Most gyors vágásokkal riport következik. Megszólít egy fiatalembert) Mit tud a várossá alakulásról?

FIATAL: Most ünnepeljük... Külön nem foglalkoztam vele. Van mivel „szórakoznom”!

ÍRÓ: Hol dolgozik?

FIATAL: A tűzhelygyárban. A ZIM-ben.

ÍRÓ: És mivel „szórakozik”?

FIATAL: Újítás. Kell a pénz lakásra, bútorra.

ÍRÓ: Nős?

FIATAL: Sajnos, öt éve.

ÍRÓ: Miért sajnos?

FIATAL: Mert albérletben lakom.

ÍRÓ: Talán gyerek is van?

FIATAL: Albérletben gyerek? Ne tréfáljon! Kikötik, hogy csakis gyerek nélkül! Mintha kiírnák: kutyát behozni tilos! Ez is nagyban elősegíti a népszaporodást! (kimegy. Zene átvezet)

ÍRÓ: (fiatal lányt szólít meg) Hol dolgozik?

LEÁNY: A postán. Pénztárban.

ÍRÓ: Mit tud a széncsatáról?

LEÁNY: Melyikről?

ÍRÓ: Több is volt?

LEÁNY: (élénken) A régi? Hogyne! Teherautóval jártuk a környéket, agitáltunk, mősörtadtunk... „Arccal a szénbányák felé!”... Arra gondolt? (a leány kimegy. Középkorú férfi a következő riportalany az utcán)

FÉRFI: Mit tudok az ellenállásról? (elgondolkodik, keresgél az emlékezetében)

ÍRÓ: A karancsaljaikról biztosan hallott... leszálltak a bányába, fegyveresen...

FÉRFI: Hallottam róla valamit...

ÍRÓ: Merre volt a felszabadulás idején?

FÉRFI: Treblinkán. Lógerben... zsidó volt az anyám.

ÍRÓ: Most hol dolgozik?

FÉRFI: Az építőknél. De most sehol. Táppénzben vagyok. „Emlék” a lógerből. Gyomorhaj. (kimegy. Háziasszony a következő)

ASSZONY: (kezében bevásárlószatyor. Látszik rajta, hogy sietne) Nincs nekem most arra időm!... Mosás, főzés!... Betegen feküdtem, az uram meg bújkált. Katonaszökevény volt... Karácsony este volt...

ÍRÓ: Mire gondolt, mikor meglátta az első szovjet katonát?

ASSZONY: Örültem is, . . . meg féltém is . . . annyi mindenfélét beszéltek . . . Megyek, mert nem lesz ebéd! (kisiet)

FIATALEMBER: (most egy hosszúhajú, farmeres legény jön sorra. Kissé lezser, de nem ellenszenves) Kik voltak a nógrádi nagyok? (jópofa akar lenni) Nézze, mindig a „fejeselek” a nagyok! Egyébként csodálkozni fog: Mikszáth, Madách, Balassi Bálint, Benczúr Gyula! Na, mit szól hozzá? Nem nézte volna ki belőlem, igaz? (a külsejére utalva) De ez csak nyáron van így, mikor dolgozom.

ÍRÓ: És egyébként?

FIATALEMBER: Diák vagyok.

ÍRÓ: Hallott Szalvai Mihályról?

FIATALEMBER: A neve ismerős. (kimegy) (orvos következik. Fehér köpenyben, cigaret-tázza)

ÍRÓ: Hányan születtek az utóbbi húsz év alatt?

ORVOS: Pontosan nem tudom. Egy biztos: sokkal kevesebben, mint kellett volna.

ÍRÓ: De hiszen a város 11.000 fővel gyarapodott!

ORVOS: A bejárókkal. Kevesebben születtek, mint amennyi új lakás épült. Persze, évszázadot ugrottunk. Tüdőbaj szinte már nem létezik. (kimegy. Az író gondterhelten áll)

HANÁK: (belép) Változtat ez a lényegen? Az embereket elsősorban a jelen gondjai érdekelték mindig. Ruha, lakás, ennivaló, pénz, kocsi, szerelem, betegség – kinek mi a fontos. Találna itt olyat is, aki nem tudná megmondani, hogy Magyarországon alkotmányos monarchia van, vagy köztársaság. És találhatott volna másokat is, akik tökéletesen megfeleltek volna a maga várakozásának. Akkor most minden rendben lenne, maga pedig nyugodt: azt találta, amit **akart!**

ÍRÓ: (felkapja a fejét) Igen! Amit akarok! Idehallgasson! Ez elvi kérdés! . . . Engem nem érdekel, hogy Shakespeare talán csak a nevét adta és a drámáit Marlowe írta. Shakespeare: **fogalom!** Hát, így vagyok ezzel is! Az sem érdekel, hogy talán Görgeynek lehetett igaza katonapolitikailag. Kossuth nevéhez a szabadság fűződik, a másikéhoz a dicstelen bukás. Ért engem? Ez az alapállásom itt!

HANÁK: Nem gondolja, hogy éppen akkor tisztelné meg legjobban ezt a várost, ha a teljes igazságot írná meg? Hogyan, milyen keserves kínlődáson és harcokon át jutott idáig? És hogyan bírkózik ma is a gondokkal?

ÍRÓ: Ne haragudjon . . . hogy jövök és ahhoz? Az előkelő idegen, a gibic!?! Aki rögtön mindent meglát, mindent jobban tud, mint az itteniek?! Nem, ez nem az én kenyérem!

HANÁK: Tehát: marad az illúzió?

ÍRÓ: Fenét! Más dolog látni és megint más, hogy mit emel ki az ember! Írjam meg azt talán, hogy itt nem volt egységes a munkásság, hogy kasztok voltak? . . . Hogy a „fellegvárban” tanyát verhetek a fasiszták, meg az ellenforradalmárok? . . . És, hogy újra megosztottság . . . kispolgári allűrök tapadnak rá, mint a piszok?

HANÁK: Igen! Ezt kell megírni! Mert az igazság!

ÍRÓ: Idehallgasson! A mi népünk most írja a legújabbkori történelmét. Hősökre van szüksége! Hősi múltra! Mert erősnek és nagyoknak akarja látni önmagát!

HANÁK: Egyet gondolunk!

ÍRÓ: Dehogy! Szerintem kötelességünk a népnek megmutatni azt, amit **látni kíván** magáról . . . Mert így **szolgáljuk** a nemzeti öntudat javát!

HANÁK: Nem értek egyet magával!

ÍRÓ: Cáfoljon meg!

HANÁK: Hát, ha már belementünk . . . A nemzeti öntudat annyi, mint nemzeti **önismeret**. Így van?

ÍRÓ: De, értse meg . . . értem én magát – mi kicsi nép vagyunk! Mi nem engedhetjük meg azt a luxust, hogy holmi kardivatóból lerángassuk a porba a legszentebb eszményeinket . . . ahogy mondani szokás: deheroizáljunk!

HANÁK: Maga összetéveszti a fogalmakat.

ÍRÓ: Téved! Csak a hangsúlyt teszem át.

HANÁK: A valóságos kép még nem szentségtörés! Honnan vette ezt? Inkább: jobb önismeret! Idehallgasson: fogadjam meg egy bányász tanácsát!

ÍRÓ: Azt mondja: bányász – és kiderül, hogy filozófus.

HANÁK: Amint látja, a kettő nem zárja ki egymást.

ÍRÓ: Tehát?

HANÁK: (meggyőzően) Nekünk olyan nemzeti önismeretre van szükségünk, amelyiket . . . hogy is mondjam? . . . nem torzít el többé a kultusz hazugsága! Érti? . . . Amelyik éppen a tényeken . . . az emberi sorsok megfogható valóságán alapszik . . . Erre van nekünk a legnagyobb szükségünk!

ÍRÓ: Tehát, maga szerint, írjam meg őszintén, nyíltan?

HANÁK: Az kevés! **Becsületesen!** Ért engem?

ÍRÓ: Azt hiszem: igen.

HANÁK: Nézze, a moslékban is akad hús, meg krumpli – mégsem étel! Moslék!

ÍRÓ: (fogja a fejét) Eddig legalább volt egy fix . . . egy elképzelésem . . . Most kirúgta alólam!

HANÁK: Magától azt várják, akik a nézőtéren ülnek, hogy **őszintén!** Őket tiszteli meg vele! És őket bántja, ha mellébeszél . . . (kimegy)

ÍRÓ: (gondolataiba mélyedve) . . . 6000 lakás és fele annyi gyerek! . . . Fialat város – előregedő lakosság? Másutt is! Valamilyen polgári hedonizmus magyarba oltott haj-tása fojtogat? . . . Mulatni kéne egyet. Zenét hallgatni . . . nem gondolni semmire! (ki-szól) Kérem a Karancs presszó képét! (megjelenik a kép) Zenét is! (nagyon kelle-mes tánczene a hangszóróból) – Kérem a párokat, tessék, tessék! – (beinvitálja a fiatalokat, akik kissé félszegen és sután jönnek a színre) Táncoljanak, bátrabban! Mintha ott lennének a presszóban! Ahogy máskor szokták! (lassanként megeleve-nedik a színpad. Mozgalmas, hangulatos, vidám kép alakul ki. Az író oldalt leül, kezében hosszú whiskys pohár. Nézi a táncoló fiatalokat. Majd ő is felkéri az egyik lányt. A fénykörbe érve látjuk, hogy Terézre hasonlít a partner. Természetesen ugyanaz a színésznő. Az író hosszan, szinte megbabonázva nézi. A szín elején megállnak)

LEÁNY: Mit néz úgy rajtam?

ÍRÓ: Nagyon hasonlít valakire.

LEÁNY: (kissé megbántva) Azt hittem, velem táncol.

ÍRÓ: Bocsásson meg . . . Szabad a nevét még egyszer?

LEÁNY: Mária.

ÍRÓ: Teréz! . . . Szép név!

LEÁNY: (kiigazítja) Mária.

ÍRÓ: (most a zene fölött a hangszóróból Teréz hangját halljuk. Ezek az író gondolatai) „Táncolni akarok! . . . Még sohasem táncoltunk . . . Mindig csak ígérted . . . Ez a ruha volt rajtam akkor is . . . Emlékszel, Jóska? Hiába vettem fel . . . Mi már sohasem táncolunk.”

LEÁNY: Nem valami beszédes!

ÍRÓ: Hány éves, ha szabad kérdeznem?

LEÁNY: Lekáderez? Tizenkilenc!

ÍRÓ: (szinte felkiált) Tizenkilenc! . . . Az egyik kezdi! A másik bevégzi! Tizenkilenc! (megállnak)

LEÁNY: (kissé rémülten néz rá) Mi van magával?

ÍRÓ: (zavart mosollyal) Talán az ital . . . nem vagyok hozzászokva . . . Elnézést! (meg-hajtja magát, megköszöni a táncot. A lány értetlenül néz rá, majd vállat von és elmegy. Már akad is másik partnere. Ahogyan az író fokozatosan a szín elejére támo lyog és leül, a szín kiürül, a zene is elhallgat. Már otthon van a lakásán. Megjelenik a háta mögött Imre bácsi, a szokásos sokárkával.

KUTAS: Ilyenkor erős pálinkát kell inni!

ÍRÓ: Meg is hálnék!

KUTAS: Látja?! Mert nincs tréningje!

ÍRÓ: Megfogadtam a tanácsát. Táncoltam az éjjel . . .

KUTAS: (cinkos érdeklődéssel) Na és? . . . Volt valami?

ÍRÓ: (inkább önmagának) . . . Amit az ember nem tud elérni, annak emléket állít a képzeletében . . .

KUTAS: (összeráncolt homlokkal, döbbenet néz rá) Hogy mondja?

ÍRÓ: Semmi! . . . Megkérdeztem a kislánytól, hogy mi a neve és hány éves . . .

KUTAS: És aztán?

ÍRÓ: Szép homloka volt!

KUTAS: A homlokát nézte?

ÍRÓ: A homlokát – vagyis a lelkét!

KUTAS: És maga is megmutatta neki? . . . Szép lehetett!?

- IRÓ: A rajongó ember mind bolond egy kicsit, Imre bácsi . . . tánc közben eszembe jutott valami . . . és abbahagytuk . . .
- KUTAS: Maga tényleg beteg! . . . Máskor is szokott . . . ? Mondta már orvosnak?
- IRÓ: Semmi bajom! (élénken) A szívükbe akarok látni! Mindenkiné! . . . Mondja, milyen ember ez a Hanák?
- KUTAS: Miért? Mi van vele?
- IRÓ: Csak úgy kérdezem.
- KUTAS: Sok ilyen kellene!
- IRÓ: Nem balos egy kicsit?
- KUTAS: Attól függ, honnan számítjuk, hogy – balra?
- IRÓ: És Gáspár bácsi?
- KUTAS: Együtt kezdtük a pártban! . . . Meg egyszer hajszálon függött az életünk! . . . Hát, azóta tartjuk a barátságot! . . . (kis szünet után, más hangon) Biztosan csudálkozik, hogy gyakran felkeresem . . . Már a múltkor is el akartam mondani magának . . . (mélyről, vallomásszerűen) Tudja, volt nekem egy öcsém . . . Aranyos, drága gyerek! Annyi jószág már sok is egy emberbe! . . .
- IRÓ: Mi van vele?
- KUTAS: Mióta eltemettem, senkim sincs . . . (lehajtja a fejét) Maga nagyon hasonlít rá . . . A hangja! . . . Ha behunom a szemem, mintha ő beszélné hozzám . . .
- IRÓ: (odamegy hozzá, átöleli a vállát, előrehozza) Mondd, mint színész: milyen ember ez a Kutas Imre?
- SZÍNÉSZ: (kilépve szerepéből, természetesen) Csak most kezdem érteni a figurát . . . A kedélyes külső . . . szóval, alatta van az igazi, az ember! Az ilyenek kibírnak mindent, de nagyon megszenvedik . . . csak nem mutatják kifelé . . . Tiszták és „szívűek” . . . Én így látom.
- IRÓ: Köszönöm. (A színész kimegy. Harangok kondulnak. Van ebben valami ünnepi emelkedettség. Az íróban emlékek ébrednek.) . . . Holnap Péter-Pál napja! Kezdődik minélunk az aratás! Emlékszem, gyerekkoromban beszaladtunk a búzatengerbe . . . összecsapódtak felettünk a kalászosok . . . Szedtük a markot, fűtöttük a cséplőkazánt, hordtuk a szalmát, mint diákok . . . és köröm közül ebédeltünk a kaza tövében . . . Itt mindig kevés volt a föld. Temetőnek sok, kenyérnek kevés! . . . Negyvenötben alig 1600 holdat mértek széjjel. Inkább jelképes földosztás volt . . . Itt a paraszt már régen a föld alá menekült a földről . . . beállt bányásznak . . . (emlékezve, miközben a harangok zúgnak) . . . Ilyenkor otthon koszorút fonnak a kalászkoból! . . . Hogy is volt itt? A kenyérről jut az eszembe! Kérem a képet! (megjelenik az 1926-os kép) . . . **Az éhségmenet!** . . . Elcsigázott, csont és bőr arcok . . . lehulló vállak . . . harag, gyűlölet és reménytelenség a szemekben! . . . Az éhes ember farkasodítása és halálfélelme! . . . Itt van együtt! . . . 1926. májusában 8000 ember indult útnak gyalog, Pestre . . . Követelni az élethez való emberi jussukat! . . . (A harangzúgás köti át a most következő jelenet víziószerű mozzanatait. Az egyes figurák fénykörben, villanásszerűen jelennek meg és tűnnek el.)
- HANÁK: „ . . . Itt másképpen születtek és másképpen haltak meg az emberek . . . ”
(Fényváltás)
- PLÉBÁNOS: „Ez itt Európa! Sőt: a nagyvilág! . . . Ők is a boldogságot keresték . . . ”
(Fényváltás)
- TERÉZ: „ . . . Így örökké fiatal maradok! . . . ”
(Fényváltás)
- HOVÁN: „ . . . Azok a legszomorúbb dolgok az életben, amelyek elmúlnak, anélkül, hogy lettek volna . . . ”
(Fényváltás)
- ASSZONY: „ . . . Nem létezik tisztán tartani . . . A falból örökösen hull a hamu . . . ”
(Fényváltás)
- KAKUK: „ . . . Nem éltem hiába . . . Így folyik át egyik nemzedékből a másikba az erő . . . ”
- IRÓ: (magában) . . . Amerika!? . . . Gúny? . . . Vagy valóban a vágyak netovábbja volt? . . . Az alacsonyöröptű boldogság fényes ígérete? . . . Kérem a képet! (Megjelenik a vásznon) Hát, ez „Amerika”! . . . Alacsony házsor, parányi kertekkel a hegyoldalon . . . Az „enyém”! – tudata! . . . A biztonság és egzisztencia illúziója! . . . „Amerika”!
(Fényváltás)

- HANAK: „ . . . Az embereket elsősorban a jelen gondjai érdeklik! Ruha, lakás, enivaló, pénz, kocsi, szerelem, betegség – kinek mi a fontos! . . . ”
(Fényváltás)
- LEÁNY: (a korábban már látott diáklány. Megszólítja az író.) Nem ismer meg? . . . Azt kérdezte tőlem, ki volt Furák Teréz . . . Emlékszik?
- IRÓ: Bocsásson meg . . . persze!
- LEÁNY: Tudja nagyon resteltem . . . Miket gondolhat a tarjániakról! . . . Utána néztem . . . Most már pontosan tudom . . . (kézfogással búcsúznak. Az író a szín jobboldali részére megy, ahol már Gáspár bácsi látható)
. . . Otthon találtam Gáspár bácsit . . . Nem, nem volt beteg, csak . . . nem szereti ha folyton macerálja Kutas . . . Maguk közt még csak elmegy . . .
- SZABÓ: (már a jelenben, mint riortalány) . . . Mert ugye, mi a jófenével szórakozzon egy nyugdíjas? Egymást toszogatja!
- IRÓ: Szeret itt lakni, Amerikában?
- SZABÓ: Megszoktam. Őrült, akinek ilyen volt! Pedig ezek már ócska lyukak.
- IRÓ: Gyári lakások ezek is?
- SZABÓ: Persze. Kolonias. De voltak nagyobbak, emeletesek is. Meg villalakások, még munkásoknak is!
- IRÓ: De csak a belső embereknek, meg a besúgóknak! . . .
- SZABÓ: (bosszúsan) Ez így nem igaz! . . . Ez **szakma** volt! A jó munkás elment máshová, ha nem kapott lakást . . . Nálunk nem úgy volt, hogy csak nekiállunk és vágjuk a szenet! . . . Szereti a közméte-szörpöt? Nem emberbe való, de magának ez kell! (kimegy)
- IRÓ: (Mintha a szobában nézelődne. Gondolatai) Tiszta lakás. Szőnyeg. A falon olcsó lenyomatok. Televízió. A diványon hímzett párnák. A falon feszület. Szemközt vele berámázott oklevelek, vöröscsillagos kitüntetések . . . Meleg kis fészek! . . . De: mások ízlését tükrözi!
Ahogyan a munkás valamikor a gyári tisztviselők lakását utánozta . . . azok a fő mérnökét . . . az meg a vezérigazgatóét . . . Ez a függőleges csatorna közvetítette a kispolgári ízlést, meg a jólét-eszményt lefelé! Sohasem felfelé! Csak mindig lefelé! . . .
- SZABÓ: (Behozza) Mire kíváncsi?
- IRÓ: Gáspár bácsi, meséljen tizenkilencről.
- SZABÓ: Az nem mese!
- IRÓ: Rosszul fogalmaztam.
- SZABÓ: Rakamaznál voltunk, a kanyarban . . . átmentem a Tiszán dohányért . . . ott már románok voltak pedig . . . Kidugta az orrát a hídon egy páncélnovat . . . a mieink elkezdték löni vesszettül. De semmi! Csak jön, jön! Kisült, hogy gazemberség történt, vaktöltényt küldtek a frontra . . . észre is vették a románok . . . az egyik kis hegyi ágyút megfogták és feltették a vonatra . . . Kovács főhadnagy az ütegparancsnok sírt, mint a gyermek . . . Ilyen szégyen még nem esett!
- IRÓ: Tizenkilenc után lett valami következmény?
- SZABÓ: Fekete lista. Még egy szabótárlást is majdnem rámsütöttek. Biztos agyonlövés lett volna!
- IRÓ: Az mi volt?
- SZABÓ: Az egyik elzárta az olajcsapot és besült a nagy turbina. Majdnem engem fogtak le. Ki más tehetné? Ki itt a kommunista, a veres? De szerencsémre megfogták az illetőt. Könyörgött, sírt! Bezzeg 45 után jött, hogy ő milyen „ellenálló” volt! 44-ben meg a leghűségesebben rakta a vagonba a gyárat a németeknek . . . Mi eldugdos-tuk! . . . így tudunk megindulni december végén . . .
- IRÓ: (magában) Mit is mondott erről Hanák? „Tudatos, antifasiszta ellenállásról nem volt szó. A gyár vezetői angolbarátok voltak, ők kezdeményezték az eldugdosást . . . mert angol megszállásra számítottak . . .”
- SZABÓ: És ki volt, aki irányította a megindulást? Mi lett a fizettség? Ötvenben ki-rúgtak a pártból.
- IRÓ: (elképedve) Magát?
- SZABÓ: Rámfogta valaki, hogy nyilas voltam. Ennyi akkor elég volt.
- IRÓ: Dehát . . . milyen alapon?
- SZABÓ: Elmentem vagy kétszer a gyűlésekre. kíváncsiságból . . .
- IRÓ: Most sem párttag?

SZABÓ: Tudja, hogy fájt az nekem, az a kizárás?... Ötvenhatban mégis jelentkeztem a karhatalomba! Visszakaptam a tagságomat is... Engem kizárni, aki a páncélvonatot a két kezemmel kalapáltam?... Ki adja vissza nekem azokat a szomorú éveket?... Mintha eltemettek volna akkor... Aki ilyen gyerekeket nevelt!? Nézze meg! (Rámózott képet mutat) Ez itt óvónő. Ez mérnök. Ez meg atomkutatót kint a Szovjetunióban. Hát szabad ilyet csinálni egy ilyen emberrel, mint én?

IRÓ: Milyen ember ez a Hanák Pál?

SZABÓ: Majdnem megtiporták azt is ötvenhatban! Ha nem tud elbújni, kivégzik... Sok vezető átszökött a határon... Ő itt maradt. Ahogy csak lehetett, fegyvert fogott...

IRÓ: És Imre bácsi?

SZABÓ: A legjobb barátok vagyunk... csak mindig marháskodik.

IRÓ: Mondja Gáspár bácsi, ha újra kezdené, újra végigcsinálná ugyanezt?

SZABÓ: Hát a javát kiválogatnám...

IRÓ: Szereti ezt a várost?

SZABÓ: Ez a hazám.

IRÓ: Így képzelték a jövőt valamikor?

SZABÓ: Ezt mi el se tudtuk képzelni!... De mit ér az egész, ha az ember már elmúlt hetven? Tudja, negyvenig az ember azt nézi, milyen csinos az asszony?... Hatvanig, hog; mit főz?... Azután? (legyint) ...hog; fűtve van-e a vécé?

IRÓ: Imre bácsi a múltkor mondott valamit... egyszer hajszálon függött az életük...

SZABÓ: Nem mondta el?

IRÓ: Sietett... Hogy volt az?

SZABÓ: Pontosan emlékszem... azt nem is lehet elfelejteni!

Agyudörgés. Megelevenedik az esemény, amelyet Gáspár bácsi el kezdett mondani.)

IRÓ: (Jegyzetét lapozva) ...1944. november 22... A front közeledik. Kérem a képeket! (A következő szöveg alatt korabeli háborús képek jelennek meg. Ideillő zene kíséri, amely kifejezi a vészterhes, tragikus idők hangulatát.) ...Kérem a plakátot! (A vásznon a frontra induló katonák búcsúztatásának meghívója.) ...Mennek a katonák értelmetlenül meghalni. Itthon gettókat állítanak fel... (Fénykép nagyítás a plakát-ról)

HANGOSBÓL: „A város polgármestere az 1610/1944. M.E. számú rendelet alapján hozott alispáni határozathoz képest kijelölte azokat az utcákat, házakat, ahol a zsidók lakhatnak...” (a hangosban német katonaindulók, pattogó vezényszavak. Újabb kép: halottak a csatatéren. Másik: megnyomorított katonák. Harmadik: lágérbe zárt emberek a drótsövény mögött. Negyedik: báli forgatag képe)

IRÓ: És bálokat rendeznek a hadiörvák javára... A németek és nyilasok tucatjával öldöszik az embereket. Minden mozdítható értéket nyugatra visznek, vagy felrobbantják... De hiszen mindezt önök is tudják, átélték, emlékeznek rá. Csupán azért idézem fel, hogy megteremtjük a kellő légkört a most következők számára. **1944. november 22.** A bányagazgatóság kiadja az utasítást...

HANGOSBÓL: A bányüzemi termelés átmenetileg szünetelni fog. Minden bányamunkás köteles hadimunkára jelentkezni. Minden csákányt és lapátot a bányából ki kell hordani árokásás céljára. Valamennyi fiatalabb korosztályhoz tartozó bányamunkás köteles azonnal katonai szolgálatra jelentkezni. Mindazokat, akik a parancsnak nem tesznek eleget, a helyszínen agyonlövik...

IRÓ: **November 23.** A bányászok elhatározzák, hogy megtagadják a parancsot. Leszállnak a bányába és ott várják be a szovjet csapatokat... (Meggyőző hangon) ...Kövessük nyomon az eseményeket, ahogyan a szemtanúk elmondták nekem...

ÖREG BÁNYÁSZ: ...Nem ment az olyan egyszerűen, elvtárs! Nem volt egy nézetten mindenki... Sokan azt mondták, a Karancsban kell elbújni, a sűrű erdőkbén, nem pedig a föld alá... A többség mégis úgy döntött, hogy leszáll... Vannak, akik utólag okoskodnak, hogy jobb lett volna mégis az erdőbe menni?... Lehet! Nem tudja senki, hogy lett volna jobb... Mi akkor úgy láttuk jónak, ha leszállunk...

IRÓ: Hogyan szervezték meg a dolgot?

ÖREG: Mindenkinek meghagytuk, hogy szedjen össze ennivalót, amennyit csak tud. Persze dohányt is, amennyi van! Itál is jöhet, meg kártya... A családot pedig csendben értesíteni kell, hogy mi a helyzet... És, hogy mindenki, akinél csak van, hozza el a fegyverét...

IRÓ: Voltak fegyverek?

ÖREG: Mit gondol, hova lett az a sok puska, meg gránát 19 után? Most előkerült mind! Összesen 18 puska, 21 pisztoly, 3 gépfegyver, 2 golyószóró, 30 gránát és rengeteg löszér...

IRÓ: Még gépfegyver is?

ÖREG: Elfelejtettem mondani, hogy szökött katonák is csatlakoztak hozzánk... Előkerült egy csomó paxit, tudja, amivel robbantanak a bányában... Csak most látszott, hogy mennyit elloptunk! Fel lehetett volna repíteni a hegyet!

IRÓ: Kérem helyezkedjenek el a színpad baloldalán... (három színész és a férfi statiszták elhelyezkednek. Fejük felett egyetlen szál izzókörte ég) ...Mit csináltak odalent?

KUTAS: (katonamundérban) ...A fiatalabbak hancúroztak... soknak lejött az anyja, felesége, kedvese. De az öregebbek hallgattak... tudták, mi következik...

SZABÓ: (katonaruhában) (a csoport elé áll) ...A mai nappal háromszázan vagyunk! Az élelem, ha jól beosztjuk egy hétre is elég... Vízünk és karbidunk van... Négy csoportra osztunk... Mindegyiknek kijelölt vezetője lesz. És megkezdjük a fegyveres kiképzést...

EGY HANG: Mi a fenének az?

SZABÓ: Minden eshetőségre... A bányának négy kijárata van. Fegyveres őrköt állítunk. Két óránként váltják egymást... Mindenki tegye középre az élelmet! Közös! (zajongás támad. Hangok: „Mindenki ossza be a sajátját!”... „Nem közösködünk!” „Akinék nincs, szerezzen!”... „Itt most minden közös! Akinék nem tetszik, kimehet!” Csend támad. Mindenki középre helyezi szegényes kis batuját)

IRÓ: **November 24.** ...A németek leküldték az üzemenvezetőt és a főaknászt, hogy hívják fel a bányászokat. Igérve, hogy senkinek bántódása nem lesz...

SZABÓ: (Hozzájuk lép) Magyar emberek maguk?...

I. KÜLDÖTT: Ne bomoljatok! Rátok robbantják!

SZABÓ: (Kiköp eléjük megvetőleg)

II. KÜLDÖTT: Nem kell hősködni!... Az oroszok még messzire vannak!

I. KÜLDÖTT: Gondolkozzatok! Ha feljöttek, még van kegyelem.

SZABÓ: Ki garantálja?... Ti?... Vagy a németek?... Vagy az Úristen?... (Háttrafordul, végignézi a többieken, azután folytatja) ...Menjetek és mondjátok meg: nekünk nincs tárgyalni valónk a németekkel, meg a nyilas bandával! (int a kezével, mire a két küldött kimegy. Csend. Mozdulatlanság.)

EGY HANG: Most mi lesz?

MÁSODIK HANG: Isten kezében vagyunk...

HARMADIK HANG: Itt döglünk rakásra!... Én kimegyek!... (felkél és indulna, de visszarántják)

NEGYEDIK HANG: Mész az anyádba! Itt még van reményed, odafent már semmi! Lelőnek, mint a kutyát!...

(Váratlanul kialszik a villanykörte. Vaksötét borul a színpadra)

IRÓ: ...Válaszul a németek kikapcsolták az áramot. Előkerültek a bányászlámpák. (Apró fények gyulladnak) De: leálltak a szellőztető gépek.

SEBESTYÉN: (fiatal, energikus ember) Emberek! Kézsel hajtjuk a gépet, különben megfulladunk! Váltjuk egymást... Csak semmi kapkodás!... Most már: élet, vagy halál!...

(Lövések a színpad mögül. Két fegyveres bányász beront.)

KUTAS: Mi történt?

1. FEGYVERES: Két csendőr megpróbált lejönni.

2. FEGYVERES: Rápörköltünk.

KUTAS: Menjetek vissza! Vigyázzatok tovább! (a fegyveresek kimennek)

IRÓ: A németek befalozták a légaknát. A többi kijáratot pedig berobbantották... (Hatalmas detonációk. Majd nagy csend.)

1. HANG: Bezártak!

2. HANG: Nincs kiút!

3. HANG: A főbejárat még szabad!

1. HANG: Mondnyájan itt döglünk!... Én megmondtam... megmondtam ugye, a jóistenit!?

KUTAS: (rádörög a hisztérikus rohamba fulladó emberre) Csendet!... Egy szót se!...

1. FEGYVERES: (beront)

KUTAS: Na, mi van megint?

1. FEGYVERES: Gáz!

KUTAS: Micsoda? ...

1. FEGYVERES: A németek ... bedobták! ... Érzitek?

(egyszeriben felugrál mindenki, óriási zűrzavar támad. Pánik. Hangok: „Megfojtanak bennünket!” "Ki a levegőre! Levegőt!")

SZABÓ: (elsüti fegyverét. A lárna abbamarad egy pillanatra) Mindenki vissza a helyére! ...

Aki nem engedelmeskedik, én lövöm le! ... Megnézem, mi a helyzet!

(vizes zsebkendőt terít az orra elé és elindul, a többiek visszatelepednek. Kutas és Sebestyén állnak csak, mintegy vigyázva a rendre)

2. FEGYVERES: (bejön maga előtt vezet egy idegent. Megállnak Kutas előtt. A fegyveres kimegy)

KUTAS: (arcába világít) Sándor! Mit akarsz? Mért jöttél?

CSUZ: (térde veti magát) Mindnyájunkat megölnék ... Ha nélkületek megyek vissza ... énsem legelebb! (sírásba tör ki)

KUTAS: (felemeli az arcát, rávilágít) Akkor maradj itt te is!

CSUZ: (rémulten) Nem maradhatok ... kezükben a családod!

KUTAS: Mit üzentek veled?

CSUZ: Te, meg Gáspár menjetek fel tárgyalni ... Nem lesz bántódásotok ...

KUTAS: Eredj és mondd meg nekik: menjenek az anyjukba! Na, eredj!

CSUZ: (A többiek elé lép sirva) ... Tudjátok nem vagyok rongy ember ... engem kényszerítettek! ... Én nem ... nem akartam! ... Isten veletek ... Ne haragudjatok rám (kioldalog, sírása még hallatszik a színpalak mögül is)

SZABÓ: (visszaérkezik. Leveszi arcáról a zsebkendőt) Ezek nem emberek! ... Pusztítsa el őket a nagyisten, mind egy szálig! ... (magyarázólag) ... Szerencsére csak ködgyertya ... Mindenki nedvesítsen zsebkendőt! ...

(kivülről, a szín jobboldala felől közeledő lárna. Asszonyok, gyerekek hangja)

IRÓ: (Egy asszonyt vezet a szín megvilágított elejére. Ez a jelenben történik) Hogy történt?

ASSZONY: Összeszedtek bennünket. Azt mondták, menjünk előttük ... Elöl a mieink fegyvere nézett ránk, hátul meg a németeké ... Akkor én elképzeltam magamat ... (kiáltva) „Vigyázzatok!”

KUTAS: (Visszakiált) Ne gyertek tovább! Álljatok meg, mert lövünk a németekre!

SZABÓ: Tovább egy lépést sem!

(A zaj elhal)

ASSZONY: (Az írónak) Megálltunk ... Hiába lökdöstek előre ... Hiába káromkodtak ... Visszatereltek bennünket ... (az asszony kimegy)

IRÓ: Fokozatosan emelkedett a víz. Romlott a levegő ... Tönkre ment az élelmiszer ...

A többség úgy döntött, feljön. Nem pusztul a föld alatt ...

(Megindulnak az emberek, arcuk elé borított kendővel)

KUTAS: Gondoljátok meg!

1. HANG: Gyertek ti is! ... Nincs mire számítani!

SZABÓ: Itt még van remény!

2. HANG: Azt ígérték, nem bántanak ... Nem csináltunk bűnt ... Nem akasztanak fel! ...

SEBESTYÉN: Visszasírójátok még ezt a percet! Esztelenek! Forduljatok vissza! ... (nem hallgat rá senki. Sorjában kivonulnak. Csak hárman maradnak. Állnak mozdulatlanul. Mint három vasszorob. Kis idő múltán három egymást követő lövés hallatszik, j kivehető közzökkel. Aztán nagy csend.)

IRÓ: ... Három embert rögtön agyonlöttek, a többiek szemelattára. Néhány nap múlva még további négyet ... A bányában hat ember maradt ... Hat, elszánt hős! ... Két csoportra oszlottak ... Megpróbálták külön-külön kitörni ...

(Most csak fejjépek világítják meg a három arcot. Nem valóságos dialógus következik, inkább oratórikus)

KUTAS: Bekötöm a zsebkendőmbe a papírjaimat ... órámat, pénzemet ... Aki megmarad, itt keresse majd ... Adja át a feleségemnek ... És mondja meg ... gondoltam rá ...

SZABÓ: Mért búcsúzol?

SEBESTYÉN: Fel kell készülnünk mindenre!

KUTAS: Nincs választásunk!

SZABÓ: Meg kell próbálni! ...

SEBESTYÉN: Merre gondolod?

KUTAS: Talán valamelyik berobbantott járatnál kellene?

SZABÓ: Azt már úgysem őrzik!...

SEBESTYÉN: Tudják, hogy még itt vagyunk!

SZABÓ: Tudják, kiverték belőlük azóta!...

IRÓ: ...A valóság ezzel szemben az volt, hogy a többiek nem árulták el őket... A németek **nem tudták**, csak **sejtették**, hogy még maradtak lent... Éppen ezért őrséget állítottak minden kijárat elé...

SZABÓ: Mennyi időnk lehet még itt! Már a karbid is alig pislákol...

SEBESTYÉN: Legfeljebb 1–2 nap!...

KUTAS: Hogyan csináljuk? ... Figyeljete csak! (halk zajok)

A szellőztető cső megmaradt... Mellette haladjunk felfelé!...

SZABÓ: A végén csak robbantással lehet...

KUTAS: Tegyetek zsebbe löszert... Fegyver a kézben! A tarisznyába ennivalót... Vízet...

SEBESTYÉN: Ha itt kijutnánk, balra van az erdő... Csak odáig kéne!

KUTAS: Hány lépés?

SEBESTYÉN: Negyven... ötven... legfeljebb!

SZABÓ: Aki megmarad, gondoljon a másik családjára... Fogadjuk meg!...

KUTAS: Fogadom.

SEBESTYÉN: En is...

SZABÓ: Sose éreztem... most valahogy... félek... Nem tudom, miért..

KUTAS: Mindenki fél...

SEBESTYÉN: Ne gondoljatok rá!...Kezdjük el!...

KUTAS: Csak nagyon vigyázva! (Rágyújtanak. Gyufa lángja lobban. Aztán csak három parázs izzik a sötétben, ahogyan mozognak)

IRÓ: **November 28.** Veríték ömlik rajtuk. Kapkodva szedik a levegőt. Nincs tovább!... Elhelyezik a robbanóanyagot. Aztán megölelik egymást, utoljára... (A három embert egy pillanatra látjuk, amint átöleli egymást) ... És meggyújtják a kanócot... (A szín kivilágosodik. Kutas előre jön az íróhoz)

KUTAS: (...Emlékezve) ...A robbanás majdnem minket is betemetett... Azonnal kiugrottunk és tüzet nyitottunk... Négy katona a földön maradt... Átvágtunk az erdőbe... Megúsztuk!...

IRÓ: Mi lett a másik csoporttal?

SZABÓ: Egy nappal később felrobbantották a vasajtót és kitortek. Nekik is sikerült!... (Mély sóhaj után) Most már érti, honnan van köztünk ez a barátság?

IRÓ: És Hanákkal?

SZABÓ: Együtt alakítottuk meg a pártot. Kétszer!

Negyenötben, azután meg ötvenhatban! Ez csak elég, nem?

IRÓ: Jegyezzük fel a hősi halottak neveit mi is!

HANGSZÓRÓBÓL: (Kép a vásznon: emléktábla a bánya bejáratánál) „Tóth Miklós, Páles Jenő, Cselényi (Mahinyák) József, Lukács Sándor, Lackó Mátyás és egy ismeretlen erdélyi katona, akinek a nevét senki nem tudta...”

IRÓ: Magukkal mi történt a kitorés után?

KUTAS: Összegyűltünk az erdőben. Csatlakoztunk Nógrádi Sándor partizánjaihoz... oda jött Bandur csoportja is...

SZABÓ: Azok siklattak ki egy német szerelvényt...

KUTAS: Volt egy másik bányász csoport is Zagyvarónán... azok is leszálltak... nekik sikerült kivágni!

SZABÓ: Az egyik ismerősöm a barátjával ellopta a hadigyár egész önkészletét... egyik éjszaka meg leszerelték a gépgyár összes hajtószíját...

KUTAS: Eldugdosták az alkatrészeket, szabotáltak... szóval, a munkásság harcolt, ahogy tudott!

IRÓ: Maguk ketten, hogy kerültek a bányászok közé?

SZABÓ: Megszöktünk a katonaságtól! Tickenkilencben meg önként mentünk katonának!

IRÓ: Köszönöm szépen...

KUTAS: Várjon csak! Azt tudja-e, hogy a partizánok köszöntötték az ideiglenes debreceni kormányt?... Látja, a múltkor el is felejtettem!... (Kutas és Szabó kimennek. A vásznon panoráma. A hangosból az utca hétköznapi zaja hallatszik.)

IRÓ: (Átsétál a szín egyik oldaláról a másikra. Egy virágáros asszony előtt megáll)

ASSZONY: (ugyanaz a színésznő, akl az anyát játszotta korábban)

Virágot tessék! . . . Milyet adhatok? . . .

IRÓ: Mióta árul virágot?

ASSZONY: Leánykorom óta . . . itt, ezen a helyen . . . Közben férjhez mentem, gyerekeim lettek, elmúlt egy háború . . . Virág mindig kell! Névnep, lakodalom, temetés! . . . (Kiszól) . . . Virágot tessék! . . . (vissza az íróhoz) . . . Mikor elvonult a front, én már kiálltam ide a kosárral . . . Hajh, uram! De nehéz idők voltak! . . . Virágot tessék! . . . Szép friss szegfűm van! . . . Maga nem idevalósi! . . . Nem is tudja, hogy volt itt az élet! . . . Cserebere! . . . Üvegért, szegért, abroncsért liszt, zsír, meg krumpli! . . . (elneveti magát) . . . Van a szomszédunkban egy ember . . . azt hajtogatta folyton: „Te Lajos! . . . – ez az én uram – . . . „Miénk a gyár! Oszzuk széjjel!” Szóval, úgy képzelte, vigye mindenki, amit tud! . . . Na, evvel az emberrel történt, hogy Pestről idehelyeztek egy új igazgatót . . . Azt mondja: „Engem a NIK küldött!” . . . Szóval, a Nehézipari Központ, ezt megjegyeztem . . . Azt mondja a mi szomszédunk. „Látod, Lajos! . . . mondtam neked, ugye, hogy oszruk széjjel a gyárat! Most itt van a NIK- úr, az majd elvisz mindent!” . . . (nevet, két ujjával összecsapja a szájaszélét) Virágot tessék! Friss a virág! . . . Móma gyenge napom van . . . Jaj, azok nehéz idők voltak! . . .

IRÓ: Mindig jól jövedelmezett a virág?

ASSZONY: Ötvenkettőben rámfogták, hogy harácsolok. Olyan adót vetettek ki rám, hogy megmondtam, én ezt nem bírom kifizetni, nem lopom én a pénzt . . . még azt is mondták, kulákok vagyunk . . . a kis kertünk után. Félhold az egész! Jól felértékelték a koronáját . . . De az is elmúlt, hál istennek!

IRÓ: Ötvenhatban is itt árult?

ASSZONY: Akkor sok fogyott . . . Krizantém! . . . ősz volt . . . Sok halott! . . . Virágot tessék! . . . Friss a virág! . . .

IRÓ: Adjon három szál szegfűt!

ASSZONY: Pirosat? . . . (miközben kiválogatja és a pénzt elteszi) Aztán jól írjon mirőlunk!

IRÓ: Hát ezt meg honnan tudja?

ASSZONY: Én ne tudnám, kedves uram?! . . . Én itt mindent látok, hallok! . . . Virágot tessék! Friss a virág! . . . (kimegy)

IRÓ: (kezében a virágot nézegetve, gondolkodik)

Hangszóróból: (férfi hang)

1944. december 25. A nagy sorsforduló dátuma. Ezen a napon szabadították fel a várost a hős szovjet csapatok.
(Kép: felszabadulási emlékmű)

★

Hangszóróból: (női hang)

1945. január 2. Megalakult Salgótarjánban a Magyar Kommunista Párt, és azonnal szervezni kezdte az élet megindításáért folyó munkát.

(Kép: Korabeli kép)

★

Hangszóróból: (női hang)

A felszabadult várostól nyugatra még dült a háború, az ideiglenes főváros és kormány – Debrecenben – messze volt, a közlekedés, az ételmezés megszervezése, a gyárak megindítása emberfeletti munkát és áldozatokat kívánt. Salgótarján most is – mint történelme során mindig – helyállt, és kezébe vette sorsának intézését.

(Kép: korabeli felvétel)

★

Hangszóróból: (férfi hang)

A salgótarjáni népbíróságot – amiért egy árulót fölmentett – megtámadta a felháborodott munkásság. A bíróság tagjait védelműl, hogy a népharagtól megmentsék a városi börtönbe zárták.

★

IRÓ: (Tünődve) Adatokkal nem tömhetem a nézőt! De, mit hagyjak el? . . . Sok munkás a a saját szerszámával kezdte el . . . kézzel hajtottak gépeket . . . Negyvenötben itt a

párt kétharmados többséget kapott már az első választáson. Negyvenhétben pedig 72 %-ot! . . . Elődök és utódok így tették össze erejüket, eszüket, lelkesedésüket! Beszélni kellene a nagy tévedésekről, a buktatókról, a hibázásokról is . . . Hogyan omolhatott széjjel egy évtized múltán ez a szikla?

HANÁK: Ki mondta azt magának, hogy szétomlott?

IRÓ: Ugy hallottam a párt is feloszlott.

HANÁK: Hazugság! Néhány vezető elszökött, gyáva lett. De a párt létezett. Csak megbénították.

IRÓ: Éppen ezt nem tudom megérteni . . . Itt, ahol a munkásság többsége párttag volt?!

HANÁK: Csak nem hiszi, hogy mind kommunista is volt? (leül)

IRÓ: (Egy szál vörös szegfűt átnyújt a képzeletében most megjelenő Teréznek, majd a szín másik szélén leül. A lány fénykörben közepén áll. Kezében a virággal. Felhangzanak Beethoven akkordjai, amelyeket 1956 októberében szünet nélkül sugárzott a rádió)

TERÉZ: (Összekulcsolja testén a két karját) Fázom! . . . Megint fázom! Pedig most olyan szép meleg az ősz! . . . Honnan jön ez a fagyos szél? . . . (Fegyverzaj. A zene fel erősödik. Fegyveres fiatalok rohannak át a színen. Közben letépkednek egy egy ruhadarabot a lányról. Megfosztják díszeitől, megalázzák. Ott reszket végül, tépett, rongyos külsőben. Riadtan, értetlenül tekinget, segítséget várva, hol az egyik, hol a másik férfira. De azok komor arccal merednek maguk elé. A lány végül összeszedi ruhadarabjait. Csendesesen, fájdalmasan szólal meg) . . . Ezért keltett életre? . . .

IRÓ: (Odamegy hozzá, átöleli a vállát. Hanák leveti a zakóját és a lányra teríti. Ennek most jelképes értelme is van. Teréz lassan, fénytől kísérvé hátul, kimegy. A zene is megszűnik. Ott marad közepén a két férfi, szemben egymással.)

IRÓ: Ilyen múlt után, hogyan történhetett?

HANÁK: Az eseményekre kíváncsi?

IRÓ: Azt ismerem. Kétszer vonultak be ide a szovjet csapatok. De az igazi robbanás december 8-án volt, tűzharccal és sok halottal . . . Nem értem. Ahol ilyen erős volt a párt, a mozgalom . . . ?!

HANÁK: Ahol nagyobbak az egymásnak feszülő erők, ott nagyobb a robbanás is. Mért magyarózom? Láttam a múltunkat is! . . . És aztán túlhajszoltuk az embereket az ötvenes évek elején. Hazudtunk is nekik. Szépítettünk. A panaszt kártevésnek mondtuk . . . a törvénysértést a forradalom „parancsának”, a jóllakást bűnös pazarlásnak . . .

IRÓ: Mindezt én is jól ismerem. Hol volt a munkásököl?

HANÁK: Munkásököl? . . . A párt hívására fegyvert fogtak, elsősorban a bányászok . . . Ezek az emberek az életüket tették kockára a rendszerért, de a fizetésüket letiltották az üzemekben a „munkástanácsok”! Ellenben, akik a hátunkba döfték a kést, — kaptak a fizetést! A rendszer pénzből! Magam jártam Pesten, hogy ruhát, ételmezt kapjunk . . .

IRÓ: Maga is köztük volt?

(E percben megjelenik Hanák felesége, mintegy végszóra. Süteményt, limonádét hoz. Erős alkatú, egyszerű, szókimondó asszony. Az elpusztíthatatlan, egészséges fajta.)

FELESEG: . . . ő ne lett volna benne? Hát akkor ki? . . . Neki mindenben ott kell lenni . . . Csak itthon nem fogta a hely!

HANÁK: (égre emelt tekintettel) Na, hála az istennek!

FELESEG: (Miközben tesz-vesz) Negyvenhatban, ahogy megjött a fogságból, egy évre már ment pártiskolára . . . Ott lőtte el az egészét!

HANÁK: Miket beszélsz!?

FELESEG: Ha akkor a fenekén marad, azóta mérnök lehetne! Nem csak egy fővájár! És most nem lenne nyugdíjban! Nem számítana az a kis reuma a vállában! (isznak)

HANÁK: Jól van lelke! . . .

FELESEG: (leül) Elpolitizálta az életét!

HANÁK: Na, jó! Mondjad! Ezen úgyis túl kell esni! (lemondóan legyint)

FELESEG: (az írónak) . . . Mindig olyan munkát csinált, amivel semmi fizetség nem járt . . . Kapta a sok kitüntetést, de pénzt semmit . . . Még kiemelt nyugdíjat sem! De ha másnak kell? . . . Azt igen! Magának semmit el nem intéz . . . Ezért vagyunk még mindig ebben az öreg lyukban . . . A falban rothad a cső, nem győzöm a csínálást . . . Ennyi munka után nem érdemelnénk egy új lakást mi is? . . . Higgye el, az én életem egy áldozat volt! . . . Sokszor hétszámra haza se jött!

HANÁK: Kész?

FELESEÉG: Begyűjtés, választás, agitálás, pártnap, gyűlés, pártiskola, egyetem . . .

IRÓ: Milyen egyetem?

FELESEÉG: Tudja az áldás!

HANÁK: Marxista. Esti.

FELESEÉG: . . . Még gyomorbajt is kapott . . . Alig tudták kikezelni . . .

HANÁK: Na, jól van már . . . Ez nem érdekes . . .

FELESEÉG: De nagyon is érdekes! . . . Most meg a fiúnk!

IRÓ: Hogy van a gyerek?

HANÁK: Vizsgálják.

FELESEÉG: Azt úgysem tudják kivizsgálni benne, hogy sose volt apja! . . . Mert nem ért rá! . . . A család az semmi! . . . Csak a menés, a pártmunka, a szaladás, a kapkodva evés, az éjszakázás! . . . Nem is bánom, de folyton rága magát még itthon is . . . Szólni sem lehet hozzá . . . Lábujjhegyen jár még a légy is! . . .

IRÓ: Most már nyugdíjban van . . .

FELESEÉG: Azt hiszi változott? Még rosszabb! Több ideje van szaladgálni, gyűlésezni . . . Hogy mi az istennyilat tudnak annyit tárgyalni!? . . . (feláll) Elfő az ebéd! Vegyen a tésztaból is . . . (kimegy)

HANÁK: Tulajdonképpen igaza van.

IRÓ: Nálunk is hasonló a helyzet . . . Én is benne voltam nyakig. Mindent csináltam . . . Még csak harangot nem öntöttem!

HANÁK: Valakinek ezt is csinálni kellett! Nekünk jutott . . .

IRÓ: Panaszkodjunk?

HANÁK: Á, fenét! Ha előről kezdeném, újra ezt csinálnám. Maga nem?

IRÓ: Azt a régi hitet én sem szégyellem! Sőt! Hiányolom! . . .

HANÁK: . . . Mikor utazik el?

IRÓ: Kint vár a kocsí a sarkon . . . (feláll)

HANÁK: Elkísérem . . . (Táskáját magához veszi. Átsétálnak a színen. Középen megállnak) . . . Emlékszik, amikor ott a kocsmá előtt találkoztunk?

IRÓ: Azóta sem kerestem azt a házat! (elnevetik magukat)

HANÁK: Mondja . . . de őszintén . . . nem csalódot? A városban?

IRÓ: (rámosolyog) Ellenkezőleg! . . . Most szerettem meg, igazán!

HANÁK: (kotorász a táskájában) Adok magának valamit emlékebe!

IRÓ: Nekem?

HANÁK: (kiemel egy régi karbidlámpát. Ősrégi bányászlámpa) Látott már ilyet? Karbidlámpa! Valamikor ilyennel világítottak a bányában . . . Ez legalább nyolcvan éves . . . Még a nagyapámé volt . . . azután az apámé . . . meg az enyém . . . (átnyújtja kedvesen)

IRÓ: (Szabadkozva) Nem . . . nem fogadhatom el . . .

HANÁK: (A kezébe nyomja) Tudja, ennek a lámpának az a tulajdonsága, hogy ha már semmi más fény nem világít, ennek még akkor is pislákol a lángja . . . (mélyebb értelemmel még hozzáteszi) . . . Ez mindig ad annyi fényt, hogy el ne tévedjen az ember!

(Néhány pillanatig félríasan, melegen néznek egymás szemébe, majd az író félkézszel átöleli Hanák vállát és előre hozza a színpadon)

IRÓ: Pontosan így történt! Emlékszik? (Mindketten elnevetik magukat. Most ismét a jelenben vagyunk, kilépve a játékból) Hát . . . ennyi az egész! . . . Azt hiszem, itt kell befejezni a darabot . . . mit gondolt?

HANÁK: (órájára pillant. Mosolyogva) Eléggé későre is jár.

ÍRÓ: Engedjük el a közönségét. Vagy talán tegyünk még ide, a végére valamilyen hatásos befejezést? Valami szép beszédet és zenét?

HANÁK: Á! Nem díszünnepség ez! Különb is . . . (meghúzza a vállát)

ÍRÓ: Látja, ebben is igaza van! A légkalapács, a betonőrő zaja, a gyárak dudája, a mozdony sípja, a gyerekek zsivalya . . . a város életének mindennapi szívdobbanása, az illik ide . . . Minden más csak hamis lenne, színpadi fogás! (hangot váltva) És különben sem búcsúzom, ez a riport még nincs befejezve . . . csak elkezdtem írni . . . ennyi van készen.

HANÁK: Hát akkor, csak – jóéjszakát! (Kemény kézfogás)

ÍRÓ: Jóéjszakát! (kifordul a közönség felé) A viszontlátásra! (Meghajol. A befejező zene felerősödik. A vetítővászonon újra megjelenik a város panoráma képe, mint a darab elején és

– függöny –